

Puhekielisyyksien kääntäminen kaunokirjallisuudessa

Pauliina Teirmaa
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (saksa)
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2008

Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (saksa)

TEIRMAA, Pauliina: Puhekielisyyksien kääntäminen kaunokirjallisuudessa

Pro gradu -tutkielma 64 s., saksankielinen lyhennelmä 11 s.

Toukokuu 2008

Tutkielman tarkoitus on selvittää puhekielisyyksien kääntämistä kaunokirjallisessa kontekstissa. Aineistona on Wolf Haasin romaani *Auferstehung der Toten* ja sen suomennos *Kuolleista nousseet* (Riitta Virkkunen).

Tutkielman teoriaosassa selvitetään aluksi kielen variaatiota, puhutun ja kirjoitetun kielen eroja sekä kaunokirjallisen kääntämisen erityispiirteitä. Lopuksi tarkastellaan puhekielen funktioita kirjallisuudessa, puheen illuusion luomista sekä puhekielen kääntämiseen liittyviä seikkoja.

Analyysiosassa vertaillaan lähdetekstissä ja käännöksessä käytettyjä keinoja puheen illuusion luomiseen sekä sitä, missä määrin lähdetekstin sisältämien puhekielisyyksien kulloinenkin funktio on välittynyt myös käännökseen. Ensin keskitytään esimerkkien avulla lähinnä lähdetekstissä käytettyihin puhekielen luomisen keinoihin ja samalla esimerkkikatkelmia verrataan paikoin käännökseen. Lopuksi keskitytään nimenomaan käännöksessä esiintyviin keinoihin ja vertaillaan sekä sitä, kuinka puhekielen luomisen menetelmät eroavat lähdetekstissä ja käännöksessä että sitä, missä määrin näiden puhekielisyyksien synnyttämä vaikutelma ja funktiot toteutuvat käännöksessä.

Tutkimustulosten perusteella puhekielen luomisen keinot eivät alkuoletusten vastaisesti olleet merkittävästi erilaisia. Lähdetekstissä pääpaino on syntaktisilla keinoilla, ja myös käännöksessä käytetään lauseopillisia ratkaisuja runsaasti, vaikka suomenkielisessä kirjallisuudessa perinteisesti suositaan enemmän sanastollisia sekä äänne- ja muoto-opillisia keinoja. Kieli- ja kulttuurierojen vuoksi keinojen samankaltaisuus tuntui luovan jokseenkin epäautenttiselta vaikuttavaa puhekieltä ja siten vaikuttavan epäsuotuisasti teoksen kokonaisvaikutelmaan.

Avainsanat: puhekielisyyys, kaunokirjallinen kääntäminen, puheen illuusio

Sisällys

1. Johdanto	Error! Bookmark not defined.
2. Kielen variaatio	2
2.1. Kielen puhujaryhmittäinen ja tilanteinen vaihtelu	4
2.2. Puhutun ja kirjoitetun kielen eroista	5
3. Puhekielen kääntämisestä kaunokirjallisuudessa	9
3.1. Kaunokirjallisuuden kääntämisestä	9
3.2. Tyyllilliset näkökohdat kaunokirjallisessa kääntämisessä	12
3.2. Puhekieli kirjallisuudessa	13
3.3. Puheen illuusion luomisesta	16
3.4. Puhekielen kääntämisestä	18
3.5. Paikallismurteiden kääntämisestä	21
4. Kirjailija ja lähde-teos	22
5. Puhekielen luomisen keinot lähdetekstissä ja käänöksessä	24
5.1. Kertoja	25
5.2. Muut henkilöt	32
5.3. Syntaktiset puheen luomisen keinot	34
5.3.1. Sivulauseen sanajärjestys	35
5.3.2. Muu poikkeava sanajärjestys	37
5.3.3. Vaillinaiset lauseet	38
5.3.4. Puuttuva predikaatti	38
5.3.5. Puuttuva subjekti	40
5.3.6. Muut poikkeavat tai vaillinaiset lauseet	41
5.3.7. Lohkorakenne	44
5.4. Äänne- ja muoto-opilliset ja sanastolliset keinot	45
5.4.1. Paikallismurteelliset sanat	46
5.5. Toisto	48
5.6. Diskurssipartikkelit	49
5.7. Typografiset keinot	51
6. Puhekielen luomisen keinot käänöksessä	52
6.1. Äänne- ja muoto-opilliset keinot	52
6.2. Sanastolliset keinot	54
6.3. Syntaktiset keinot	56
7. Yhteenvetoa ja pohdintaa	58
Lähteet	62
Deutsche Kurzfassung	

1. Johdanto

Kaikki kielet sisältävät variaatiota, ja puhutut kielen muodot vaihtelevat puhujan ja tilanteiden mukaan. Tällainen variaatio on alun perin puhuttua kieltä, mutta kielen vaihtelua hyödynnetään myös kirjallisuudessa. Tämän tutkielman tavoitteena on tarkastella sekä tätä variaatiota ja sen funktioita kirjallisuudessa että erilaisten puhekielisyyksien kääntämisen ongelmaa. Puhekielellä tarkoitan tässä tutkielmassa normaalisti vain puhutussa muodossa ilmenevää kieltä ja puhekielisyyksillä puhuttua kieltä mukailevia tai jäljitteleviä kielen piirteitä. Puhekielisyys voi ilmetä kirjoitetussa tekstissä, kuten puheessakin, hyvin monella tavalla, esimerkiksi äänne- ja muoto-opin, sanaston tai lauserakenteen tasolla sekä eri kielissä eri tavoin, mikä tekee aiheesta mielenkiintoisen tutkittavan.

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää, millä keinoin kirjailija ja vastaavasti kääntäjä ovat luoneet puhekielisyyden vaikutelmaa. Tarkastelen Wolf Haasin teosta *Auferstehung der Toten* (1996) ja Riitta Virkkusen suomennosta *Kuolleista nousseet* (2003). Pyrin selvittämään lähdetekstiä ja käännöstä vertailemalla, millä tavoin puheen illuusion luomisen tavat eroavat näissä toisistaan, sekä sitä, toteutuvatko lähdetekstin puhekielisyyksien funktiot myös käännöksessä. Koska etenkin kaunokirjallisuuden kääntäjä törmää useinkin kielen variaatioon, on aiheellista tutkia, mitä eri keinoja tällaista variaatiota käsittelevällä kääntäjällä on käytettävissään.

Aluksi pyrin selvittämään kielen variaatiota sekä puhutun ja kirjoitetun kielen eroja. Koska tarkastelen tutkielman loppuosassa nimenomaan suomennosta, keskityn lähinnä suomen kieleen. Sen jälkeen käsittelen puhekielen asemaa ja tehtäviä kaunokirjallisuudessa sekä sitä, mitkä tekijät vaikuttavat puhekielisyyden

vaikutelman aikaansaavien keinojen valintaan. Esittelen kaunokirjallisuuden kääntämisen erityispiirteitä sekä käsityksiä eräistä käännöstieteen keskeisimmistä kysymyksistä, uskollisuudesta ja ekvivalenssista, minkä jälkeen tarkastelen varsinaisten puhekielisyyksien kääntämistä. Lopuksi tarkastelen puhekielisyyksien kääntämiseen liittyviä ongelmia sekä sitä, minkälaisia keinoja näiden ongelmien ratkaisemiseksi voisi olla.

Tutkielman analyysiosassa käsittelen ensin lähdeteoksen sisältämiä puhekielisyyksiä ja sitä, mitä funktioita näillä puhekielisyyksillä on suhteessa teoksen kokonaisvaikutelmaan ja henkilökuvaukseen, ja tarkastelen käännöstä lähdetekstin kanssa rinnakkain sen selvittämiseksi, mitkä lähdetekstissä käytetyt keinot ovat siirtyneet suomennokseen ja missä määrin. Sen jälkeen tarkastelen lähemmin nimenomaan käännöksessä käytettyjä keinoja, ja lopuksi vertailen tuloksia kokonaisuudessaan keskenään. Pyrin lähinnä deskriptiiviseen analyysiin, eli tavoitteena ei niinkään ole konkreettisten parannusehdotuksien esittäminen.

2. Kielen variaatio

Mikään kieli ei ole yhtenäinen, vaan kaikissa kielissä esiintyy monenlaista vaihtelua. Suomen kielessä eri kielimuodoista käytettävät nimitykset eivät ole täysin vakiintuneet, vaan eri tutkijat käyttävät termejä hieman eri tavoin. (Lehikoinen 1994, 90.) Toisistaan voidaan kuitenkin erottaa *kirjakieli*, *yleiskieli*, *yleispuhekieli*, *arkinen puhekieli*, *paikallismurre*, *aluepuhekieli* ja *slangi*.

Lehikoisen (1994) mukaan kirjakieli on kirjoitettua, kirjallisen tradition varassa elävää kieltä, jota säätelevät kieliyhteisön sisäiset yhteiset normit. Kirjakielissä on melko paljon sekä ajallista, tilanteista että yksilöllistä vaihtelua, mutta sitä esiintyy yleensä vähemmän kuin puhekielessä. Arkipuheessa kirjakieltä käytetään usein

yleiskielen synonyymina. Yleiskielellä eli standardikielellä tarkoitetaan kuitenkin kieliyhteisön jäsenten yhteistä kielimuotoa, joka seuraa yleisesti hyväksytyjä normeja. Yleiskielen lajit ovat kirjoitettu yleiskieli eli normaaliproosa ja asiaproosa ja huoliteltu puhekieli eli julkisuuden puhekieli. (Lehikoinen 1994, 90–91.)

Yleispuhekielelle ovat ominaisia sellaiset niin sanotut leimattomat puhekielen piirteet, joita voi kuulla lähestulkoon joka puolella Suomessa (Anhava 2000). Arkinen puhekieli taas on yleispuhekielen vapaampi ja normittamaton varieteetti. Se sisältää paljon vaihtelua muun muassa puhujan iän, sosiaaliryhmän, koulutuksen ja kotipaikan mukaan. Arkipuhekieli voidaan lisäksi jakaa esimerkiksi nykypuhekieleen, nuorison puhekieleen ja Helsingin puhekieleen. (Lehikoinen 1994, 91.)

Lehikoinen (1994) mukaan paikallismurre on kielimuoto, jota puhutaan tietyllä paikkakunnalla. Aluepuhekielellä puolestaan tarkoitetaan paikallismurteiden ja yleiskielen välille syntyneitä kielimuotoja, jonka puhujasta voi päätellä esimerkiksi onko hän itä- vai länsisuomalainen, mutta puhujan kotipaikkaa ei kielen perusteella voi määrittää tarkemmin. (Lehikoinen 1994, 91.)

Lehikoinen (1994) kuvailee slangia jollekin ikäryhmälle, ammattiryhmälle tai harrastusryhmälle ominaiseksi kielimuodoksi, jolle on tyypillistä, että sitä ei yleensä puhu kukaan yksinomaisena kielimuotonaan, vaan sen rinnalla puhuja käyttää myös muita puhekielen muotoja. (Lehikoinen 1994, 91.)

Tällainen erottelu on kuitenkin Hiidenmaan (2006) mukaan melko karkea, sillä kielen variaatio on lisääntynyt ja lisääntyy jatkuvasti. Puhutun ja kirjoitetun kielen rajakaan ei ole kiinteä; on olemassa puhemaista kirjoitusta ja kirjallista puhetta. Kirjoitetun kielen lajeja on paljon lakikielestä myyntikirjeeseen. Molemmat voivat olla kirjakielen normien mukaisia, mutta silti keskenään hyvinkin erityyppisiä. (Hiidenmaa

2006, 9.) Edellisenkaltaisen jaottelun lisäksi voidaan – jälleen melko karkeasti – erottaa eri ryhmien puhekielet.

2.1. Kielen puhujaryhmittäinen ja tilanteinen vaihtelu

Paunosen (1982) mukaan sosiaaliset ryhmät voidaan jakaa eri perustein yhä pienempiin ryhmiin, jotka eroavat toisistaan myös kielellisesti. Erottavia seikkoja ovat muun muassa yhteisöjen alueellinen eriytyneisyys, sosiaalinen kerrostuneisuus, ikäryhmittäiset erot, sukupuolierot ja yksilölliset erot, joiden ilmenemismuotoina kielen tasolla ovat alueelliset murteet, sosiaaliset murteet eli sosiolektit, ikäryhmämurteet, naisten ja miesten kieli sekä ääritapauksessa yksilömurteet eli idiolektit. (Paunonen 1982, 36.)

Puhujaryhmien välisillä kielellisillä eroilla on sisäisesti heterogeenisissä yhteisöissä kahdenlainen tehtävä: toisaalta ne ilmentävät yhteisölle ominaista sosiaalista eriytymistä, toisaalta taas vahvistavat kunkin ryhmän sisäistä yhteenkuuluvuutta. Kieli on siis ryhmiä erottava, mutta saman ryhmän jäseniä yhdistävä tuntomerkki. Kieliyhteisön jäsenillä on aina jonkinlainen käsitys siitä, miten eri ryhmiin kuuluvat ihmiset puhuvat sekä siitä, miten eri tilanteissa puhutaan tai tulisi puhua. Nämä kielelliset stereotyyppit ohjailevat pitkälti sitä, miten kielenkäyttäjät arvioivat ja luokittelevat toisiaan, sekä sitä, miten he itse pyrkivät puhumaan, jotta toiset samastaisivat heidät siihen ryhmään, johon he haluavat kuulua. (Paunonen 1982, 36–37.)

Tietty sosiaalinen tilanne säätelee kielenkäyttäjän valintoja. Valinta eri vaihtoehtojen välillä riippuu siis kulloisestakin tilanteesta, siinä vaikuttavista roolisuhteista sekä puhujan tavoitteista. Viime kädessä valintoja kuitenkin ohjailevat yhteisölle ominaiset sosiaaliset kielenkäytösäännöt. Siinä missä murteellinen vaihtelu määritellään suhteessa puhujaan tai puhujan asemaan yhteisössä, *rekisterit* eli eri

tilanteiden kielenkäyttötavat määritellään suhteessa kulloiseenkin sosiaaliseen tilanteeseen ja yhteisölle ominaiseen työnjakoon. Käytännössä murteet ja rekisterit kuitenkin limittyvät monin tavoin, ja yksilön kielellinen ilmaisu saattaa koostua useista dialektaalisista osakielistä, esimerkiksi yleiskielestä ja jostain alueellisesta tai sosiaalisesta murteesta, ja toisaalta useista rekistereistä. (Paunonen 1982, 38–39.)

Suomalaisessa kieliyhteisössä koulutuksen merkitys yksilön kielenkäytölle on ollut suuri. Nykyisin kielenpuhujien ikä vaikuttaa kuitenkin ehkä selvimmin suomalaisten kielellisiin valintoihin. (Paunonen 1995, 184.)

2.2. Puhutun ja kirjoitetun kielen eroista

Tiittulan (1992) mukaan puhuttu ja kirjoitettu kieli ovat kielen kaksi eri olomuotoa: siinä missä puhe tuotetaan äänellisesti ja vastaanotetaan auditiivisesti, kirjoitus koostuu graafisista signaaleista, jotka vastaanotetaan visuaalisesti. Puhe on Tiittulan mukaan dynaamista käyttäytymistä eli toimintaa, joka etenee ajassa, kun taas kirjoitus on staattista ja pysyvää. Puheen kuulijan siis on yleensä ymmärrettävä sanoma yhdellä kertaa, kun taas lukija voi lukea tekstin kuinka monta kertaa tahansa ja palata taaksepäin. (Tiittula 1992, 11.)

Vapaassa puheessa suunnittelun ja tuottamisen välinen aika on lyhyt, minkä takia puheeseen jää taukoja ja syntyy katkoksia. Puhuja käyttää myös paljon tekstiä jäsentäviä partikkeleita. Nämä seikat ovat merkityksellisiä puheen tuottamisen ja kuulemisen kannalta, sillä ne antavat puhujalle aikaa sanottavan suunnitteluun ja kuulijalle vihjeitä sen tulkitsemiseen. (Lehikoinen 1994, 95.) Vaikka puhutussa kielessä Tiittulan (1992) mukaan esiintyy paljon konjunktioita, niiden variaatio on suppeampi ja funktio osittain eri kuin kirjoitetussa kielessä, kuten esimerkiksi diskurssin jäsentäminen. Puheessa runsaasti käytettävillä diskurssipartikkeleilla

muun muassa yhdistetään diskurssin osia, osoitetaan epäröintiä ja pehmennetään lausetta. (Tiittula 1992, 57–62.)

Tiittula (1992) toteaa puhujan tekemien korjausten jäävän aina näkyviin, koska puhuja ei voi palata puheessaan pitkälle taaksepäin vaikka havaitsisi tehneensä virheen. Tuottamisprosessiin liittyvät puheen ilmiöt, esimerkiksi täytteet ja tauot, ovat usein vuorovaikutuksen ja ymmärtämisen kannalta tärkeitä, mutta toisaalta merkityksettömät seikat suodatetaan tulkittaessa pois ja sanoma kuullaan niiden yli. (Tiittula 1992, 19.) Tällaisiin puheen ilmiöihin liittyy myös toisto, joka myös on tyypillistä nimenomaan puheelle.

Lehiköisen (1994) mukaan puheen ilmauksissa voi olla osia, jotka eivät sovi yhteen, mikä johtuu puheen nopeudesta ja lineaarisuudesta. Kirjoittaminen taas on puhumista hitaampaa, ja kirjoitettua voi suunnitella ja muokata. Puhuja voi myös käyttää asiansa ilmaisemiseen muitakin keinoja kuin vain sanoja, esimerkiksi äänen voimakkuutta ja sävyjä, sekä itse puhetilanteessa myös ilmeitä ja eleitä. Kirjoittajalla tällaisia mahdollisuuksia ei ole, ja välimerkit sekä erilaiset typografiset keinot korvaavat niitä vain osittain. (Lehikoinen 1994, 95.)

Puheessa myöskään lause ei Lehiköisen (1994) mukaan ole yhtä selvästi erotettavissa oleva kokonaisuus kuin kirjoituksessa, vaan puheessa yhdistetään lauseita pitkiksi ketjuiksi. Toisaalta puheessa, ja etenkin keskustelussa, on runsaasti ilmauksia, jotka eivät ole lauseita. Siksi ne ovat ymmärrettäviä vain tietyssä tilanteessa ja kontekstissa. (Lehikoinen 1994, 97–98.)

Tiittulan (1992) mukaan sanastolliset erot ovat puhutun ja kirjoitetun kielen rakenneroista helpoimmin havaittavia, mutta myös lauseet ovat usein lyhyempiä ja yksinkertaisempia puhutussa kuin kirjoitetussa kielessä. Kirjoitetussa kielessä esiintyy useammin raskaita attribuuttirakenteita, nominaalistuksia ja

lauseenvastikkeita kuin puhutussa kielessä, sillä tällaiset rakenteet voivat aiheuttaa ongelmia puheen ymmärtämiselle. (Tiittula 1992; 54, 85–86.)

Puhutun kielen oletetaan usein olevan jokseenkin normitonta, mutta itse asiassa puhuttu kieli on kieliopillisesti monelta osin samanlaista kuin kirjoitettukin, eli myös siinä on lauseita ja lausetason rakenteita. Erot ovatkin siis Hakulisen ym. (2007) mukaan usein juuri määrällisiä, eli esimerkiksi kun puhutussa kielessä on enemmän pronomineja, kirjoitetussa on suhteellisesti enemmän täysiä leksikaalisia lausekkeita ja toisaalta ensimmäisen ja toisen persoonan tapauksessa persoonamuotoisia verbejä ilman pronominisubjektia. Puheen dialogisuus ja toisaalta aika- ja tilannesidonnaisuus aiheuttavatkin Hakulisen ym. (2007) mukaan puhutun ja kirjoitetun kielimuodon välille myös laadullisia eroja. (Hakulinen ym. 2007, 24.)

Puheen dialogisuuteen liittyy Hakulisen ym. (2007) mukaan muun muassa se, mitkä kielen ominaisuudet tukevat tässä ja nyt tapahtuvaa ajatusten ja tuntemusten vaihtoa, ymmärretyksi tulemista ja sen osoittamista. Vaikka näistä tehtävistä on mahdollista selvittää käyttämällä täydellisiä lauseita, yleisempää on, että puhetta tuotetaan ja ymmärtämistä säädellään monimuotoisemmin keinoin, kuten juuri erilaisilla partikkeleilla. Puheen aikasidonnaisuus taas näkyy Hakulisen ym. (2007) mukaan esimerkiksi siinä, että lausetta voidaan jatkaa ja täydentää vaikka se on jo syntaktisesti niin sanotusti valmis. Puheelle ovatkin ominaisia erilaiset lisäykset niin lausuman keskellä kuin lopussakin. Sanahaun tai muun itsekorjauksen esittäminen lisäyksenä kesken lausuman taas on systemaattisempaa. Lauserakenteen tasolla esimerkkejä aikasidonnaisista piirteistä ovat niin sanotut lohkeamat ja limittäisrakenteet, jotka ovat puhutussa kielessä jo vakiintuneita kieliopillisia rakenteita. Tällaisia rakenteita esiintyy vain harvoin kirjoitetussa asiatekstissä, mutta ovat hyödyllisiä jäseneltäessä puhetta. (Hakulinen ym. 2007, 24–25.)

Tiittulan (1992) mukaan kirjoitettua kielimuotoa arvostetaan enemmän kuin puhuttua, ja yleiskielistä julkisuuden puhekieltä arvostetaan enemmän kuin muita puhutun kielen muotoja. Kielen jako hyvään ja vähemmän hyvään kieleen koskee Tiittulan mukaan lähinnä sanastoa (Tiittula 1992, 48–50).

Koska puhuttu kieli rakentuu eri kielissä eri tasoilla, puheenomaisuudet ilmenevät tekstissä eri tavoin. Kun puhetta käännetään, tärkeintä on tuottaa luontevaa puheenomaista kohdekielistä tekstiä, jolloin merkitystä ei ole niinkään sillä, millaisin keinoin lopputulokseen päästään. Ongelmallista puheen illuusion tuottamisessa käänöksissä on kuitenkin muun muassa se, että eri kulttuureissa puhekieleen suhtaudutaan eri tavoin. (Tiittula 2001.)

Tiittula on luetellut piirteitä, jotka ovat puheessa varsin huomaamattomia, eli ns. leimattomia puhekielisyyksiä, mutta jotka kirjoitetussa muodossa kiinnittävät huomiota ja voivat saada tekstin vaikuttamaan hyvinkin puhekieliseltä ja siksi leimata puhujan (Tiittula 2001, 7). Näitä ovat Tiittulan mukaan

- vokaalin loppuheitto: *mut, et, uus*
- -n:n kato: *jotenki, niinku*
- partitiivin -t:n kato: *ollu, hajonnu*
- painottoman tavun -i:n heittyminen: *tarkottanu, ratkasu*
- *minä → mä, sinä → sä*
- *tämä → tää*
- vokaaliyhtymien muuttuminen pitkäksi vokaaliksi: *oikeestaan*
- inkongruentit verbimuodot: *me ollaan, tulokset tulee*
- lyhentyneet verbimuodot: *mä meen, ei oo*
- possessiivisuffiksin poisjätö: *minun mielestä*

Koska puhekieltä käyttävä siis voi leimaantua, kääntäjän täytyisi pohtia toisaalta puheen tehtäviä ja merkityksiä lähdetekstissä ja toisaalta puhekielisyyden vaikutusta kohdekieleessä. Kääntäjän valitsema käänösstrategia vaikuttaa myös puhekielisyyden suomentamiseen, eli halutaanko esimerkiksi kotouttaa vai vieraannuttaa. (Tiittula 2001.)

3. Puhekielen kääntämisestä kaunokirjallisuudessa

Puhekielisyyksien kääntämistä on vanhastaan pidetty ongelmallisena, koska puhekieliset elementit ovat niin sidoksissa lähdekieleensä ja -kulttuuriinsa. Käsittelen tätä ongelmaa seuraavissa luvuissa esittelemällä ensin kaunokirjallisuuden kääntämisen ominaispiirteitä ja puhekielen funktioita kaunokirjallisuudessa. Lopuksi perehdyn lähteiden esittämiin keinoihin luoda puheen illuusio ja lähestyä puhekielisyyksiä käännettäessä.

3.1. Kaunokirjallisuuden kääntämisestä

Puhuttaessa kääntämisestä esiin nousevat usein kysymykset kääntäjän uskollisuudesta ja ekvivalenssin käsitteestä, joista on esitetty useita eri teorioita ja määritelmiä. Nordin (1989) lähtökohtana on tyytymättömyys sellaiseen kääntämisen käsitykseen, jossa kääntämisellä tarkoitetaan vain tai ensisijaisesti lähdetekstin uskollista, tarkkaa ja täydellistä toistamista kohdekielellä. Tätä lähdetekstille uskollisen tarkan toistamisen ihannetta Nord kutsuu ekvivalenssin vaatimukseksi lähdetekstin ja käänöksen välillä. Tähän liittyvässä oletuksessa siitä, että kaikki on käännettävissä, ongelmallista on se, että unohdetaan lähdetekstin sidoksisuus kulttuuriinsa: kulttuurispesifit elementit eivät suinkaan siirry muuttumattomina käännettäessä kieleltä toiselle. (Nord 1989, 228.)

Nordin mukaan ekvivalenssin käsitteeseen sisältyy vaatimuksia koskien tekstin kaikkia tasoja. Tekstin ulkoisella, pragmaattisella tasolla lähde- ja kohdetekstilta vaaditaan "samaa funktiota" ja suuntautumista "samalle vastaanottajalle". Tekstin sisäisiltä tunnusmerkeiltä, sisällöltä ja muodolta, vaaditaan että kohdeteksti heijastaa lähdetekstiä, imitoi sitä. Vaikutuksesta puolestaan puhutaan silloin, kun ekvivalenssi tulkitaan lähde- ja kohdetekstin samanveroisuudeksi ja näiden vaikutuksen samanlaisuudeksi. Nämä vaatimukset ovat kuitenkin käytännössä äärimmäisen harvoin yhteen sovitettavissa. (Nord 1989, 229.)

Etenkin aikaisemmin kääntämisessä on keskitytty juuri lähdetekstin ja käännöksen muodolliseen vastaavuuteen, jolloin toimitaan lähdekielen ehdoilla: lähdetekstin sisällön lisäksi pyritään myös samaan muotoon. Dynaamiseen vastaavuuteen eli saman vaikutuksen periaatteeseen pyrkivä käännös taas nojaa pikemmin kohdekieleen. Siinä keskitytään pääasiassa vastaanottajan reaktioihin, joiden pitäisi olla samanlaiset kuin alkuperäisen tekstin lukijoissaan herättämät reaktiot. Käännöksen kielen, niin kuin lähdekielen tekstin kielenkin kannalta tämä tarkoittaa siis sitä, että vastaanottajan on koettava käännöksen kieli omakseen eli idiomaattiseksi äidinkieleksi eikä niin sanotuksi käännöskieleksi. Kääntäjän olisi siis pyrittävä löytämään lähdekieliselle sanomalle luonnollinen vastine, joka sopii sekä vastaanottajan kieleen että kulttuuriin. (Ingo 1990, 261–262.) Tällainen dynaaminen vastaavuus tai ekvivalenssi onkin mielestäni perusteltu tavoite käännöstä luotaessa.

Kääntäjän onkin otettava huomioon sekä kohdekielen rakenne, ilmaisukeinot että tekstin koko konteksti. Kääntämisessä teksti on ensisijainen käännösyksikkö, ja sanojen tulisi kiinnostaa kääntäjää vasta tekstielementteinä, sillä sanatarkasti käännettäessä muun muassa lauseiden tyyli ja rakenne ja jopa ymmärrettävyys kärsivät. (Reiss & Vermeer 1984; 26, 30.)

Lefevere (1992) kuvaa kaunokirjallisuuden kääntäjiä sen uudelleenkirjoittajiksi, sillä kääntäjät ovat vastuussa kirjallisten teosten yleisestä vastaanotosta ja säilymisestä tavallisten lukijoiden keskuudessa samoin kuin itse kirjailijat. Tavalliset lukijat siis lukevat suuressa määrin uudelleenkirjoitettua, eivät alkuperäistä tekstiä.

Uudelleenkirjoittavat kaunokirjallisuuden kääntäjät muodostavat kuvaa kirjailijasta, teoksesta, genrestä ja joskus jopa koko kirjallisuuden lajista. Tämä kuva elää rinnakkain alkuperäisen kanssa, mutta tavoittaa usein suuremman yleisön. Kun tavallinen lukija sanoo lukeneensa kirjan, hän usein oikeastaan tarkoittaa lukeneensa tietyn kuvan kirjasta. Niille lukijoille, jotka eivät voi verrata käännöstä lähdetekstiin, käännös siis *on* lähdeteksti. (Lefevere 1992; 1, 4–9, 109–110.) Tämä tarkoittaa siis sitä, että käännöksen on toimittava itsenäisenä tekstinä, lähdetekstistä irrallaan.

Aivan kuin muidenkin erikoisalojen kääntäjiltä, myös kaunokirjalliselta kääntäjältä odotetaan oman erikoisalansa asiantuntemusta. Käännösprosessissa ensisijaista ei ole mahdollisten sääntöjen noudattaminen, vaan päätöksentekoprosessi: kääntäjä tekee ratkaisut itsenäisesti sen tiedon perusteella, jonka saa analysoidessaan kutakin toimeksiantoa, ja valitsee käsityksensä mukaan parhaan käännösstrategian. (Lefevere 1992, 11.) Kääntäjää voidaankin pitää edelleenkertojana, joka ottaa käyttöön oman luovuutensa ja mielikuvituksensa hyödyntääkseen kohdekulttuurin ja -kielen olosuhteita. (Nord 1989, 239–40.)

Vaikka kaunokirjallinen käännös siis Nevalaisen (2003) mukaan onkin teoksena eräänlainen taiteellinen reproduktio, kääntäminen prosessina on siis omaperäistä ja luovaa työtä, joka vaatii kääntäjältä niin aktiivista osallistumista, eläytymistä, tulkintaa kuin päätöksentekoakin. Kaunokirjallisuuden kääntäjä luo illuusiota siinä mielessä, että hänen tulisi vakuuttaa lukija siitä, että kyseessä on alkuperäinen teksti. (Nevalainen 2003, 20.)

3.2. Tyyllilliset näkökohdat kaunokirjallisessa kääntämisessä

Koska kaunokirjallisissa teksteissä on kyse taiteellisesta ilmaisusta, tällaisten tekstien kielellisellä muodolla on aivan erityinen merkitys: tekstin sisältö on ilmaistu tietyssä tyyllisessä muodossa, eikä näitä kahta voida täysin erottaa toisistaan. Tekstin tyyli siis vaikuttaa tekstin sisältöön ja merkityksiin. Joskaan tyyliä ei voi tarkalleen määritellä, kääntäjän on tunnistettava ja otettava huomioon tekstin selvät tyyllilliset piirteet ja niiden funktio tekstin sisällössä. Tyylipiirteet ovat siis tilannesidoksia, kirjailijan valitsemia kielellisiä rakenteita, jotka välittyvät lukijalle tiettyinä tyylinä. Kääntäjän olisikin tarkasteltava tekstin tyyllisiä näkökohtia, kuten vaikkapa lauserakenteita ja lauseiden pituutta, ja käytettävä tällaisten elementtien havaitsemisessa ja tuottamisessa ennen kaikkea omaa kielitajuaan. (Stolze 2003, 251–253)

Leech ja Short (1981, 48) määrittelevät tyylin tietoiseksi, taiteellisia funktioita toteuttavaksi poikkeamiseksi kielen normeista, jolloin tuloksena on ennalta odottamaton kielenkäyttö. Kääntäjän tulisikin mahdollisuuksien mukaan pyrkiä rohkeasti luoviin ja normeja venyttäviin ratkaisuihin konventionaalisten ja totuttujen vaihtoehtojen sijaan (Stolze 2003, 254). Tosin tässä lienee tarkoitettu nimenomaan ei-konventionaalisten tekstien tyyliä ja kääntämistä, sillä lähdeteksti voi tietenkin olla myös konventionaalinen, jolloin rohkealle ja normeja venyttävälle kääntämiselle ei ole perusteita. Stolzen (2003) mukaan kieliopillis-funktionaalisilla sanoilla ja partikkeleilla on kaunokirjallisissa teksteissä ekspressiivinen rooli, samoin välimerkeillä. Erilaisten välimerkkien, kuten pilkun, puolipisteen ja ajatusviivan käyttö ei ole kaikissa kielissä samanlaista, mikä myös on otettava käännösprosessissa huomioon. (Stolze 2003, 254)

Muodon tasolla olevat tyylikeinot eivät kielten erilaisuudesta johtuen ole suoraan siirrettävissä käännökseen, mikä ei olisi tarkoituksenmukaistakaan, sillä tavoitteena

ei suinkaan tule olla lähdetekstin ja käännöksen muodollinen vastaavuus. Sen sijaan olisi pyrittävä löytämään kohdekielestä kompensoivia tyyllisiä poikkeamia, jotta lukijalle saataisiin välitettyä sama kokonaisvaikutelma. (Stolze 2003, 255.)

3.2. Puhekieli kirjallisuudessa

Tiittulan & Nuolijärven (2007) mukaan sekä puhutun kielen esittäminen että se, miten puhuttuun kieleen on suhtauduttu kirjoitetussa muodossa, on vaihdellut kaunokirjallisuudessa ajasta riippuen. Kääntäjän on siis sekä tunnettava kulloinkin vallitsevat kirjalliset normit että osattava suhteuttaa käännöksensä niihin.

Kohdekulttuurin normeissa tapahtuvat muutokset vaikuttavat käännösteksteihin, mutta myös käännöstekstit vaikuttavat yhtä lailla kohdekulttuurin kielellisiin normeihin. (Tiittula & Nuolijärvi 2007, 387.)

Kirjallisuudessa tavoitteena on lähes aina luoda vaikutelma todellisesta elämästä. Kyse onkin aina juuri todellisen elämän illuusiosta pikemmin kuin sen naturalistisesta kuvaamisesta. Samoin kirjallisuudessa käytettävä kieli ei vastaa jokapäiväisessä elämässä käytettävää diskurssia. (Page 1973, 1–2.) Puheella ja dialogilla on kirjallisuudessa monenlaisia tehtäviä: se kuljettaa tapahtumia eteenpäin, kuvaa henkilöitä, kuvailee tilannetta ja tunnelmia tai tekee montaa näistä yhtä aikaa. (mt. 10.) Tavanomaisin tehtävä dialogilla on juuri henkilökuvauksen luomisessa ja kehittämisessä. Dialogi antaa henkilöille mahdollisuuden puhua omalla äänellään suoraan lukijalle ilman että kirjailija toimii välittäjänä. (mt. 3, 30.) Kuvitteellisia henkilöitä voidaan kirjallisuudessa karakterisoida joko suoraan tai epäsuorasti henkilön tekojen tai puheen välityksellä (Londen 1989, 55–56).

Aito puhe on aina sidoksissa kontekstiin ja tilanteeseen, eli sen muotoon vaikuttavat monet kielen ulkopuoliset seikat, kuten nonverbaali viestintä, esimerkiksi eleet ja

ilmeet. Itse puheessa tietoa välittävät erilaiset prosodiset piirteet eli esimerkiksi tauotukset ja painotukset sekä erilaisten tunteiden välittäminen äänellisin keinoin (Liljestrand 1993, 148). Kirjoituksessa tällaiset elementit eivät sinällään välity, joten tekstissä on käytettävä muita keinoja. Page (1973, 8) mainitsee tällaisiksi keinoiksi muun muassa välimerkit, erilaiset typografiset keinot ja poikkeavat kirjoitusmuodot sekä dialogin ulkopuoliset, selittävät toteamukset, joilla ilmaistaan myös tilannesidonnaisuutta.

Kaunokirjallisissa teksteissä, yleensä dialogeissa, kirjailija antaa henkilöhahmojensa puhua omin sanoin. Yleensä kirjailija liikkuu kahdella eri kielen tasolla: toista käytetään dialogia ja toista varsinaista kerrontaa varten. Dialogin kieli eroaa yleensä kerronnallisesta kielestä siten, että siinä käytetään runsaasti kysymys-, väite- ja huudahduslauseita, riippumatta siitä kuinka paljon tekstissä käytetään puhekieltä. (Liljestrand 1993; 147, 157–158.) Tämä on tosin hyvin yksinkertaistettu ja tyypistetty luonnehdinta kirjailijan käyttämistä kielen tasoista, sillä dialogissa käytetyn suoran esityksen ja kerronnassa esiintyvän epäsuoran esityksen lisäksi voidaan erottaa niin sanottu vapaa epäsuora esitys, joka on ikään kuin yhdistelmä kahta edellistä. Siinä yhdistyvät sekä kertojan diskurssi, kuten kolmannen persoonan ja imperfektin käyttö, että henkilöhahmon diskurssi, kuten deiktiset ilmaukset, täytesanat ja interjektiot. Esityksen laatua ei olekaan aina helppo määrittää, vaan usein riippuu kontekstista tai näkökulmasta, onko kyse suorasta, epäsuorasta vai vapaasta epäsuorasta esityksestä. (Tammi ja Tommola 2003, 42–44)

Kirjailija kirjoittaa yleensä puhekieltä tiettyyn pisteeseen saakka, mutta kirjakieltä siitä eteenpäin. Puhekielisyyksiä saattaa siis esiintyä esimerkiksi morfologian ja sanaston tasolla, mutta esimerkiksi lauserakenne voi olla hyvinkin kirjakielinen. Kirjailijan valitsemat puhekielen piirteet voivat olla melko kaukanakin todellisuudessa puhutusta puheesta ja niitä voidaan käyttää enemmän tai vähemmän johdonmukaisesti. (Liljestrand 1993, 158.) Kirjailija saattaa siis valita tarkoituksella

kielen jommankumman ääripään eli täysin kirjakielisen tai täysin murteellisen esitystavan esimerkiksi koomisen tai satiirisen vaikutelman luomiseksi, tai esimerkiksi tuoda henkilöhahmon puheeseen murteellisia piirteitä vain ensimmäisissä repliikeissä ja lopettaa niiden käytön lähes täysin kun haluttu vaikutelma on luotu, tai vähentää koomiseksi tarkoitettua murteellisuutta vakaviksi tarkoitetuissa tilanteissa. (Page 1973; 11, 54–64)

Mielikäisen (2001) mukaan murteilla on kaunokirjallisuudessa luonnehdittu ensisijaisesti alueellista tai sosiaalista tilannetta: murteellinen puhetapa sijoittaa henkilöhahmot tietylle alueelle tai kertoo heidän sosiaalisesta asemastaan. Murteen realistisuutta on korostettu siinä mielessä, että se tulee lähemmäksi kuvattavaa kohdetta kuin tavanomainen kirjakieli. Murteet ovat erilaisia tapoja sanoa sama asia, ja ne ilmaisevat eri kulttuureissa erilaisia arvoja, asenteita ja kokemuksia. Siksi niissä ovatkin Mielikäisen mukaan usein vastakkain oppineisuus ja maalaisuus, vallankäyttö ja alamaisuus tai globaalisuus ja paikallisuus. (Mielikäinen 2001, 6–7.)

Tiittula & Nuolijärvi toteavat, että koska puhekielen käyttö on kaunokirjallisuudessa lisääntynyt huomattavasti, myös muodollisen kirjakielen käyttöä on nykyisin pidettävä leimallisena valintana. Siten esimerkiksi hyvin vieraista kulttuureista tuleva vieraannuttava käänнос, jossa kohdekieleen tuodaan vieraita kulttuurisia ja kielellisiä piirteitä, todennäköisesti herättää kielimuodolla vähemmän huomiota kuin jos vaikkapa suomenruotsalaisen kirjan käännökssä helsinkiläisnuori puhuisi kirjakieltä. (Tiittula & Nuolijärvi 2007, 398.)

Kalliokosken (1998) mukaan puhutun kielen piirteillä on kuitenkin todettu olevan kaunokirjallisuudessa vieraannuttava vaikutus. Yksi selitys tälle on se, että kyseessä oleva puheen variantti voi olla lukijalle outoa. Suurempi syy Kalliokosken mukaan on kuitenkin kirjoitetun ja puhutun kielimuodon törmäämisen ohella se, että lukija ei

ehkä ole tottunut näkemään edes oman puhekielensä piirteitä kirjoitetussa muodossa. (Kalliokoski 1998, 188.)

Kirjoitettuna puhe toimii aina viime kädessä kirjoitetun kielen ehdoilla, mutta toisaalta se edustaa aina jonkun ihmisen puhetta, ja siksi sen olisi toivottavaa olla jossain määrin puheenomaista. Pagen (1973, 10–11) mukaan kuvitteellisen dialogin kirjoittaminen on tasapainottelua kahden ääripään välillä: jos dialogi muistuttaa liikaa aitoa puhetta eli poikkeaa liiaksi kirjoitetun kielen konventioista, se kiinnittää liian paljon huomiota ja muuttuu helposti vaikealukaiseksi, ja jos dialogi taas on liian kaukana aidosta puheesta, se saattaa tuntua lukijasta keinotekoiselta ja olla sen vuoksi häiritsevää. Niin kirjailijan kuin kääntäjän onkin kyettävä erilaisin keinoin luomaan illuusio aidosta puheesta.

3.3. Puheen illuusion luomisesta

Kysymys kuuluukin, kuinka saadaan aikaan puhutun kielen vaikutelma kirjallisin keinoin. Puhutun ja kirjoitetun kielen eroista johtuen ongelmaa ei ole mahdollista ratkaista siirtämällä todellisen puheen piirteitä suoraan kirjoitettuun muotoon. Koska puhetta siis ei voi kirjoittaa sellaisenaan, niin kirjailijan kuin kääntäjänkin täytyy valikoida ne piirteet, joita käyttää kirjoituksessa puheen esittämiseen (Tiittula 2001, 6).

Puheen illuusiota voi luoda monilla kielen tasoilla, esimerkiksi puhekielen äänne- ja muotopiirteitä hyödyntäen (*punasta, meen*), lauserakenteen avulla (lyhyet lauseet, elliptisyys, toisto, lohkorakenne) ja puhekielessä tavallisin fraasinomaisin ilmauksin (*millä helvetin rahalla; ei vois vähempää kiinnostaa*) (Tiittula & Nuolijärvi 2007, 400).

Nevalaisen (2003) mukaan tekstiä voi saada puheenomaiseksi muuttamalla yleiskielisiä äänneasuja ja muotoja puhekielisiksi ja/tai käyttämällä puhekielen sanastoa. Vaikutelmaa voi edelleen tehostaa karttamalla monimutkaisia johdoksia ja välttämällä useita peräkkäin esiintyviä substantiiveja sekä lisäämällä adverbeja, konjunktioita ja pronomineja. Myös pelkkä sopivan lauserakenteen synnyttämä rytmi luo puheen vaikutelmaa jopa ilman varsinaisia puhekielisyyksiä, ja diskurssia voi ohjailla puhetta jäsentävien partikkeleiden avulla kirjoitetussakin kielessä. (Nevalainen 2003, 4). Puhekielisyyden vaikutelma voidaan synnyttää kirjoituksellakin, vaikka kyse olisikin todellisuudessa normaalista ääntämyksestä (esimerkiksi *ompa*). Päättyipä sitten mihin keinoihin tahansa, tekstin pitäisi olla lukijan silmissä paitsi luettavaa myös puhekielisyydessään uskottavaa. (Tiittula 2001, 10.)

Kirjallisuudessa eräs tyylikeino on voimakkaista tunteista, hämmennyksestä, pelosta tai muusta sellaisesta johtuva keskeytys, joka ilmaistaan esimerkiksi kolmella pisteellä taikka ajatusviivalla. Tällaista tyylikeinona käytettävää katkosta esiintyy kirjallisuudessa yleisimmin repliikin lopussa. (Liljestrand 1983, 35–36.)

Vaikka puhutun kielen lauseet saattavat Tiittulan & Nuolijärven (2007) mukaan olla hyvinkin lyhyitä ja kirjoitetun kielen näkökulmasta vaillinaisia, dialogissa puheenvuorot liittyvät kuitenkin toisiinsa eivätkä lauseet siis olekaan irrallisia. Vuorottelussa käytetään monenlaisia sidoskeinoja, kuten sanajärjestystä, toistoa ja partikkeleita. Vaikka dialogien muoto siis olisi kirjakielinen, vaikutelma voi tällaisten sidoskeinojen ansiosta olla hyvinkin puhekielinen. (Tiittula & Nuolijärvi 2007, 400.)

Tekstin puhekielisyyden aste voi vaihdella paljonkin: joskus koko tekstin halutaan olevan kirjoitettu murteella tai slangilla, joskus taas muutamat sanavalinnat riittävät tarpeeksi puhekielisen vaikutelman aikaansaamiseen.

3.4. Puhekielen kääntämisestä

Kun puhetta kirjallisuudessa käännetään, lähdetekstinä on kirjailijan tietyin keinoin muokkaamaa puheenomaista tekstiä. Kääntäjän onkin ensin selvitettävä, miksi kirjoittaja on halunnut henkilöhahmojen puhuvan tiettyä kielen varieteettia.

Jos kaikki romaanihenkilöt on pantu puhumaan samalla tavoin, alueelliset ja sosiaaliset erot eivät pääse näkyviin. Henkilöhahmojen puhumilla erilaisilla kielimuodoilla voi myös olla teoksen sisällön ymmärtämisen kannalta niin keskeinen merkitys, ettei kääntäjä voi ohittaa kielellistä variaatiota. (Tiittula & Nuolijärvi 2007, 396)

Ingon (1990) mukaan kielen variaatioiden toteuttamisessa on edettävä joustavasti. Kielellisen vaihtelun toteuttamisesta ei siis saa tulla itsetarkoitus, eikä sitä saa toteuttaa väkinäisesti ja mekaanisesti, mikä tarkoittaa sitä, että haluttua tehoa ei aina saavuteta suorilla saman kielen tason tyyli- ja muilla vastineilla. Yleensä variaatioille tyypillisiä piirteitä sijoitetaankin käännökseen suhteellisen vapaasti. Ingon mukaan pahimmat epäonnistumiset oikean variaation toteuttamisessa käänöksessä johtuvat siitä, ettei kääntäjä ole määritellyt riittävän tarkasti, mitä variaatioita lähdetekstissä esiintyy, jolloin teksti saattaa esimerkiksi menettää kokonaisia idiolekteja. Kääntäjä saattaa myös epäonnistua tunnistamiensa variaatioiden toteuttamisessa omassa tekstissään. Ingon mukaan olisi kuitenkin muistettava, että suomen kaltaisessa runsasmuotoisessa kielessä on toisenlaiset mahdollisuudet käyttää hyväksi kielen eri tasojen tyyli- ja muotopiirteitä, kun taas niukasti muotoja sisältävässä kielessä sanastotaso usein tarjoaa parhaat tyylin ilmentäjät. Kääntäjän on siis paitsi kyettävä tunnistamaan lähdekielen variaatio, myös tunnettava puhekielisten ilmausten muodostamisen keinot kohdekielessä. (Ingo 1990, 292–293.)

Vaikkakin puhekielisyyksien kääntäjän ongelmat ovat hyvin samantyyppisiä kuin kirjailijankin, kääntäjän työtä vaikeuttavat ja rajoittavat monet sellaiset seikat, jotka eivät kirjailijaa koske. Eroja on esimerkiksi kielten tyyllillisissä järjestelmissä sekä kirjakielen ja puhekielen ja muiden kielen varieteettien välisissä suhteissa. Kääntäjää sitoo myös lähdeteksti eli se, miten kääntäjä toisaalta kykenee ja toisaalta hänen annetaan käyttää taiteilijan vapautta lähdetekstin sisältämiä tyylikeinoja hyödynnettäessä. Kääntäjän työtä vaikeuttavat siis kielten ja kulttuurien väliset erojen lisäksi alkuperäistekstin ominaisuudet sekä kustantajien ja lukijoiden asettamat vaatimukset. (Nevalainen 2003; 5, 11.)

Suojasen (1993) mukaan on sekä vaikeaa että uhkarohkeaa siirtää paperille erilaisia ihmistyyppisiä imitoimalla heidän omaa ammatti- tai ryhmäkieltään. Yleiskieleen kuulumattomien aineiden käsittely on hänen mielestään jopa vaarallista puuhaa. Suomalaisen puhekielen varomaton käyttö saattaisi assosioida lukijan mieleen liian selvästi suomalaisen henkilön alkuperäisen sijaan. (Suojanen 1993; 135, 141.) Joka tapauksessa on otettava huomioon se, että jos puhekielisyyksiä sisältävän lähdetekstin kääntää kirjakieliseksi, teoksen kokonaisvaikutelma muuttuu, mikä taas voi koskea kokonaisuuden lisäksi henkilöistä ja henkilöiden välisistä suhteista muodostuvaa kuvaa (Tiittula 2001, 12).

Eri sukupolvien, aikakausien ja sosiaalisten luokkien eri variaatiot ovat Dillerin (1978) mukaan näennäisen helppoja siirrettäviä kohdekieliseen kulttuuriin: esimerkiksi vanhempien sukupolvien saksaa vastaisi vanhempien sukupolvien käyttämä englantia, elisabetinaikaista englantia vastaisi reformaation aikainen saksa ja alaluokkien englantia taas vastaavasti alaluokkien käyttämä saksa. Tällainen vastaavuus on kuitenkin vain pintapuolista. Joissain kulttuureissa vanhempien sukupolvien kieltä arvostetaan, joissakin se saattaa aiheuttaa hyvinkin negatiivisia tunteita. Eri maissa on voinut olla samana ajanjaksona hyvin erilaiset poliittiset, sosiaaliset ja uskonnolliset olosuhteet, jolloin kyseiseen aikaan käytetyt kielivariantit

saattavat tuoda eri kielissä mieleen hyvinkin erilaisia konnotaatioita ja assosiaatioita. (Diller 1978, 81–82.) Suomen kielessä taas esimerkiksi sosiaaliset luokkaerot eivät ilmene varieteetteina samalla tavoin kuin vaikkapa englannissa. Tiittula (2001) toteaa, että myös suhtautuminen puhekieleen voi eri kielissä ja kulttuureissa olla erilainen, mikä kääntämisen funktion ohella vaikuttaa kääntäjän ratkaisuihin eli esimerkiksi siihen, siirretäänkö puhe luontevaksi puhesuomeksi vai annetaanko sen heijastaa lähdekielelle tyypillisiä piirteitä (Tiittula 2001, 11).

Kun kirjallisuudessa luodaan puheenomaisuutta, tarkoituksena on Nevalaisen (2003) mukaan usein huomion kiinnittäminen puheen aitouteen tai puhujan persoonaan. Puhekielisyyttä tuotettaessa olisi kuitenkin varottava, etteivät murteen epäaitous tai liian informaation aiheuttama vaikealukuisuus tulisi häiritseviksi ja veisi huomiota pois itse asiasta. Vierasta murretta on aina vaikea matkia onnistuneesti, ja myös yleispuhekielen matkiminen vaatii taitoa. Jotta kieli siis tuntuisi aidolta, äänneasun lisäksi kääntäjän täytyisi kiinnittää huomiota sanastoon ja sanontatapoihin. (Nevalainen 2003, 4.) Tarkoitushan on useimmiten kuitenkin luoda autenttisesti tuntuvaa kieltä ja saada sen avulla koko teksti vaikuttamaan luontevalta.

Mahdollisista käännösuniversaaleista, eli kaikille käännöksille tyypillisistä piirteistä, on esitetty useita hypoteeseja, joista yksi on käännösten taipumus konservatiivisuuteen. Sen mukaan käännöksillä siis on taipumus suosia tavanomaisia kirjoitetun kielen keinoja ja neutraalia yleiskielistä sanastoa ja välttää harvinaisten tai muuten erikoisten lauserakenteiden ja sanojen, kuten uudis- ja murre sanojen käyttöä. (Nevalainen 2003, 3.) Uskoakseni tämä saattaa johtua monista seikoista, kuten kääntäjän joskus jopa liiallisesta varovaisuudesta lähdetekstiä kohtaan eli eräänlaisesta lojaaliudesta, vanhastaan olemassaolevien perinteiden ja konventioiden noudattamisesta, siitä että kielellisten ja kulttuuristen elementtien koetaan olevan mahdottomia siirtää toiseen kieli- ja kulttuuriympäristöön tai monesta syystä samanaikaisesti.

Nevalainen (2003, 11) esittää, että kirjailijan ja kääntäjän puhekielistämisstrategioissa voi olla eroja: kirjailijan käsitys puhekielisyyden luomisesta ei mahdollisesti ole samanlainen kuin kääntäjän, eikä kirjailija näe puhekielistämistä samalla tavalla strategiana kuin kääntäjä. Nevalaisen tekemän korpusanalyysin perusteella puhekielistämisen strategianomaisuus näyttääkin korostuvan nimenomaan käänöksissä. Käännösstrategia sisältäisi siis tiettyjä valikoituja piirteitä, kun taas kirjailija ei käyttäisi puhekielisyyksiä niinkään strategianomaisesti, minkä vuoksi hänellä olisi käytettävissään laajempi valikoima erilaisia keinoja. Nevalainen korostaa, että kääntäjän tapa toimia riippuu kuitenkin aina lähdetekstistä, joissa käytettyjen puhekielisyyksien määrä puolestaan riippuu lähdetekstin kirjoittajasta, hänen tyylistään ja lähdekielelle mahdollisista keinoista. Käännökseen vaikuttavat myös kääntäjän kyky hyödyntää puhekielisyyksiä sekä se, missä määrin kääntäjällä ”on lupa ” käyttää puhekielisyyksiä. (Nevalainen 2003, 11)

3.5. Paikallismurteiden kääntämisestä

Murteiden käyttötavat ovat Mielikäisen (2001) mukaan perinteisesti vaihdelleet sen mukaan, mihin tehtäviin kirjoittaja on puhekieltä tarvinnut. Runsaan murre- tai slangisanaston ongelma on se, että tekstit muuttuvat helposti lähes vieraaksi kieleksi, jonka lukeminen ei mutkitta onnistu. (Mielikäinen 2001, 6)

Paikallismurteiden kääntämisessä hankalaa on vastaavuuden ongelma. Englund Dimitrovan (2004) mukaan murteilla voi olla erityisiä konnotaatioita, jotka liittyvät tiettyihin lähdekielisen maan alueisiin, eikä täysin vastaavia alueita ole kohdekielisessä maassa. Lähdekielen murteet antavat konnotaatioita nimenomaan lähdekielelle, eivät kohdekielelle. Murteet ovat kielikohtaisia ja sekä kulttuurispesifejä että maantieteellisesti spesifejä, ja siten esimerkki ”mahdottomista

käännettävistä”. Kääntäminen tiettyyn, tunnistettavaan kohdekieliseen murteeseen merkitsisi sitä, että teksti irtaantuu lähdekulttuurista ja siirtyy kohdekulttuuriin, mikä ei yleensä ole toivottavaa. (Englund Dimitrova 2004; 121, 132.)

Tiittulan ja Nuolijärven (2007, 400) mukaan kääntäjä voi esimerkiksi jättää variaation huomioimatta ja käyttää koko ajan samaa kielimuotoa silloin kun lähdeteksti sisältää murretta, tai toisaalta siirtää puheen jollekin kohdekielen murteelle. Murteen valinta voi heidän mukaansa olla helpompaa, jos kyseessä on läheinen kulttuuri, eli esimerkiksi kun käännetään suomenruotsalaista kirjallisuutta suomeksi, jolloin maantieteellinen paikka ei muutu. Koska murteisiin kuitenkin liittyy niin paljon assosiaatioita, lähdekielisen murteen siirtäminen kohdekieliseksi on kuitenkin useimmiten ongelmallista. Tällöin kääntäjä voi vaikkapa ”luoda” uuden murteen, jossa on piirteitä kohdekielen eri murteista. Lähdetekstissä esiintyvä murre voidaan Tiittulan & Nuolijärven mukaan myös muuttaa leimattomaksi puhekieleksi, joka luo puheenomaisen vaikutelman olematta sidoksissa mihinkään paikkakuntaan. Kääntäjä voi siis valita leimattomia puhutun kielen äänne- ja muotovariantteja ja käyttää rakenteita, jotka ovat tyypillisiä puhekielessä. Muun muassa lyhyet lauseet ovat tyypillisiä puheessa kielestä riippumatta. Jotkin piirteet, kuten sanavariantit, taas ovat vahvasti sidoksissa esimerkiksi aikaan tai paikkaan. (Tiittula & Nuolijärvi 2007, 400.)

Koska kääntäjä tuottaa omaa tekstiään aina kohdekielen ja -kulttuurin ehdoilla, käännösratkaisut ovatkin usein jonkinlaisia kompromisseja.

4. Kirjailija ja lähdeteos

Tässä tutkielmassa tarkasteltava lähdeteos on Wolf Haasin vuonna 1996 julkaisema esikoisromaani *Auferstehung der Toten*. Haas on itävaltalainen kirjailija, joka ennen

kirjailijanuraansa opiskeli Salzburgin yliopistossa psykologiaa ja germanistiikkaa ja väitteli kielitieteen tohtoriksi. Opintojensa jälkeen Haas luennoi kaksi vuotta Swansean yliopistossa Etelä-Walesissa. Palattuaan Itävaltaan hän toimi mainos- ja radiotekstien kirjoittajana, kunnes ryhtyi vapaaksi kirjailijaksi. (Wikipedia.)

Kirjailijanuransa aikana Haas on kirjoittanut yhteensä seitsemän rikosromaanin, joista kuudessa pääosassa esiintyy etsivä Simon Brenner. Kaikki Brenner-teokset ovat itsenäisiä kertomuksiaan ja sijoittuvat eri puolille Itävaltaa. (Wikipedia.) Brenner on entinen rikospoliisi, mutta eronnut tehtävästään ja siirtynyt yksityisetsiväksi.

Brennerin ensimmäinen selvitettävä rikoksensa on Zell am Seessä, jonne *Auferstehung der Toten* sijoittuu. Hiihtohissistä löydetään kuollut aviopari, ja Brenner ryhtyy tutkimaan tapausta. Romaanin juoni on lajityypilleen tavanomainen: etsitään syyllistä ja esitellään samalla tarinan henkilöitä. Erityisesti Haasin teokset tekeekin hänen omaperäinen kerrontatyylinsä ja kielenkäyttönsä.

*Auferstehung der Toten*in kertojaminä on ikään kuin tarinan ulkopuolella, jolloin syntyy vaikutelma siitä, että joku kertoo juttua tapahtumien jälkeen kapakkatyöppisessä ilmapölyssä. Kertoja ei siis sinänsä kuulu itse tarinaan, eikä lukijalle selviä koko teoksen aikana kuka kertoja oikein on. Kertoja on siis tavallaan koko ajan tarinassa ulkopuolisena mukana, mutta myös erityisellä tavalla dialogin kautta vähän väliä yhteydessä kuulijaansa/kuulijoihinsa ja samalla myös lukijaan puhuttelemalla näitä suoraan.

Äänessä on siis pääasiassa kertoja, ja itse tarinan henkilöiden dialogit ovat välissä suorana esityksenä. Romaanin kieli on kauttaaltaan hyvin puhekielenomaista ja sisältää sekä yleissaksalaista puhekieltä että kirjailijan taustan ja romaanin tapahtumapaikan vuoksi myös hieman itävaltalaisväritynyttä paikallismurretta. Kielivalintojen avulla teokseen luodaankin autenttisuuden ja paikallisuuden tuntua:

henkilöhahmot puhuvat mahdollisimman lähelle kieltä, jota todelliset erityyppiset, kielialueella elävät ihmiset puhuvat.

Romaanin kerronta on hyvin juttelunomaista ja lauseet lähes kauttaaltaan yksinkertaista kieltä, monimutkaisia lauserakenteita ei juuri esiinny. Erikoinen tyyli vaatii lukijalta hieman totuttelua, mutta teksti on kuitenkin suhteellisen helppolukuista. Koska teoksen juoni ei ole erityisen omaperäinen, juuri tyyli ja se, että puheen vaikutelmaa on tavoiteltu poikkeuksellisen pitkälti, tekevät romaanista mielenkiintoisen tutkittavan.

5. Puhekielen luomisen keinot lähdetekstissä ja käännöksessä

Seuraavissa osioissa erittelen tarkemmin lähdetekstissä esiintyviä puhekielisyyksiä ja keinoja, joita tekstissä ja toisaalta sen käännöksessä on käytetty puhekielisen vaikutelman aikaansaamiseksi. Tarkastelen näitä keinoja ensin vertailemalla lähdetekstiä ja suomennosta rinnakkain ja pyrin selvittämään, mitkä lähdetekstissä käytetyt keinot ovat siirtyneet käännökseen ja mitkä eivät, minkä jälkeen kuvaan yksityiskohtaisemmin käännöksessä käytettyjä keinoja. Tarkastelen kääntäjän valintojen mahdollisia perusteita ja sitä, kuinka lähdetekstissä esiintyvien puhekielisten elementtien funktio toteutuu käännöksessä. Pohdin myös, toteutuuko käännöksessä lähdetekstin tunnelma ja yleisvaikutelma tai dynaaminen ekvivalenssi vai poikkeavatko nämä jollain tavalla alkuperäisestä, sekä henkilökuvausten samankaltaisuutta ja/tai poikkeavuutta lähdetekstin ja käännöksen välillä. Esimerkkikatkelmien lihavoinnit on lisätty.

5.1. Kertoja

Tarkasteltavassa romaanissa kertojalla on hyvin keskeinen rooli ja siksi päätehtävä tapahtumien eteenpäin viemisessä. Keskitynkin henkilöiden tarkastelussa kertojaan, sillä juuri kertoja on pääosassa myös teoksen yleisvaikutelman luomisessa. Muut henkilöt ajattelevat ja puhuvat suurimmaksi osaksi kertojan kautta ja vain välillä suorissa repliikeissä.

Kuten edellä todettiin, Page (1973, 10) nimeää erääksi tärkeäksi tarinan kuljettajaksi, henkilö kuvauksen luojaksi ja kehittäjäksi sekä tunnelmien ja tilanteiden kuvaajaksi dialogin, joka antaa henkilölle mahdollisuuden puhua omalla äänellään suoraan lukijalle. Tässä kirjailija on vienyt lukijan puhuttelun askeleen pidemmälle ja tempaa lukijan kertojan esittämän sinuttelun avulla ikään kuin tarinan sisään. Toisin kuin yleensä, kerronnallinen kieli ei siis tässä tapauksessa eroa ratkaisevasti dialogin kielestä, vaan kielen tasot limittyvät monin paikoin vapaan epäsuoran kerronnan keinoin siinä mielessä kuin Tammi & Tommola edellä, luvussa 3.2., kuvasivat. Preesensin ja menneiden aikamuotojen vaihteleva käyttö tehostavat tätä limittymistä.

1a) Aber auch das Wohnzimmer, oder sagen wir, der Wohnsaal, ist vollkommen mit Antikmöbeln vollgestopft gewesen. **Und deshalb hat der Brenner erst recht wieder nicht gewußt, wo soll ich mich jetzt hinsetzen.**
(85)

Tässä esimerkissä siis limittyvät kertojan ja Brennerin diskurssit: Brenneriin viitataan ensin yksikön kolmannessa ja sen jälkeen yksikön ensimmäisessä persoonassa. Käännöksessä tämä diskurssin limittyminen ei ilmene mitenkään:

1b) Mutta olohuonekin, tai paremminkin olosali, oli tupattu täyteen antiikkimööpeleitä. **Ja sen vuoksi Brenner ei tiennyt, mihin istuutua.** (87)

Seuraavassa katkelmassa kertoja viittaa Brenneriin kolmannessa persoonassa ja yksikön ensimmäisessä persoonassa nyt itseensä, mikä on toteutettu suomennoksessakin:

2)a **Der Brenner** hat eine komische Gewohnheit gehabt. **Der** gehört zu den Leuten, die, also wenn die eine Wurstsemmel essen, dann wickeln sie sie nur zur Hälfte aus dem Papier aus. Weil an der Seite, wo das Papier noch drauf ist, da halten sie dann die Semmel. **Ich** muß ehrlich sagen, **ich** hab von einer Semmel noch nie schmutzige Finger bekommen, aber bitte! (43)

2b) Brennerillä oli yksi huvittava tapa. Hän kuuluu niihin ihmisiin, jotka, silloin kun syövät makkarasämpylää, jättävät sämpylän puoliksi paperin sisään. Vaikka täytyy kyllä sanoa, että **minä** en vielä koskaan ole saanut sormiani likaiseksi sämpylää syödessä. Kaikkea sitä! (45)

Vapaaseen epäsuoraan kerrontaan viittaisi tässä myös interjektionomainen *aber bitte!* Preesens, imperfekti ja perfekti puolestaan sekoittuvat seuraavassa esimerkissä:

3a) Jedenfalls, jetzt **ist** es wieder soweit **gewesen**. Dreißig Jahre später, und nicht die geringste Veränderung, das **hat** der Brenner nicht recht **glauben wollen**, aber es **war** so. Kaum daß der Pfarrer mit der Wandlung **anfängt**. Und wie dann direkt bei der Wandlung die linke Ministrantin mit ihrer Handglocke **schellt**, das **ist gewesen** wie bei diesen Hundeexperimenten, ich weiß nicht, ob du das schon einmal gehört hast, da klingelt es immer, wenn der Hund eine Wurst kriegt, und bald ist es soweit, da genügt das

Klingeln allein, und dem Hund rinnt schon das Wasser im Mund
zusammen. (75)

Käännös on pääosin imperfektissä ja pluskvamperfektissä, vaikkakin muun muassa
tässä esimerkkikatkelmassa esiintyy myös preesensiä:

3b) Joka tapauksessa, siinä **kävi** taas samalla tavalla. Kolmekymmentä
vuotta myöhemmin, eikä mikään **ollut muuttunut**, Brenner ei **ollut uskoa**,
mutta niin se vain **oli**. Pappi **oli** tuskin **ehtinyt** aloittaa konsekraatiota. Ja
juuri silloin kun vasemmanpuoleinen messupalvelija **soittaa** kelloaan, **kävi**
ihan niin kuin niissä koirakokeissa, en tiedä oletko kuullut niistä, mutta
niissä kilistetään kelloa aina, kun koira saa makkaraa, ja pian käy niin, että ei
tarvitse kuin soittaa kelloa, niin koiralta jo valuu kuola suusta. (78)

Aikamuodoilla saadaan tyylikeinona luotua tietynlaista tunnelmaa, ja esimerkiksi
preesensiä käyttämällä pystytään käyttämään epäsuoran esityksen sijaan suoraa
esitystä, jolloin siis ei tarvita vaikkapa johtolauseita, kuten esimerkissä 1a. Saksassa
käytettyä perfektiä vastaa suomenkielisissä teksteissä yleensä imperfekti, jota
saksassa tapaa pääasiassa hyvin kirjakielisissä teksteissä.

Paikoin kertoja käyttää myös deiktisiä elementtejä niin lähdetekstissä kuin
suomennoksessakin:

4) Die Sache war nämlich die, dass er sich selbst nicht mehr in allen
Einzelheiten an diese Nacht erinnert hat. Sicher war nur so viel, dass die
Frau, die sich da zum Frühstück Marillenmarmelade auf ihr Butterbrot
gestrichen hat, seine Kollegin aus dem Büro, die Sekretärin Bichler gewesen
ist. Und daß er **gestern** bei der Geburtstagsfeier ihres gemeinsamen

Kollegen Schmeller, der dann zweieinhalb Jahre später bei einem Bankraub erschossen worden ist, mit ihr Bruderschaft getrunken hat. (26)

Myös vapaalle epäsuoralle kerronnalle tyypillisiä diskurssipartikkeleita esiintyy kertojan diskurssissa melko runsaasti, lähdetekstissä runsaammin kuin käännöksessä, vaikkakin muun muassa tässä esimerkissä diskurssipartikkeli toimii puheenomaisena johdatuksena seuraavaksi esitettävään asiaan:

5a) Aber nicht, daß du glaubst, daß die wegen dem Geld gestritten haben.

Also, da gibt es gar nichts, weil ausgemacht ist ausgemacht. (37)

5b) Mutta olet väärässä jos luulet, että pelaajat riitelivät rahasta. Siinä ei ole

mitään riitelemistä, koska se mikä on sovittu on sovittu. (39)

Vaikka kertojan osuus siis on vapaan epäsuoran esityksen muodossa, esityksen varsinainen funktio lienee silti juuri kertojan suora kontakti lukijoihin: deiktisillä ilmaisuilla, interjektionomaisilla huudahduksilla, eri aikamuodoilla ja niin edelleen nimenomaan luodaan vaikutelma siitä, että kertoja on juuri nyt läsnä, kääntymässä lukijan puoleen, kertomassa tarinaa.

Koska kerronnan yleisvaikutelma on se, että kertoja nimenomaan kertoo juttua baarissa, huoltoasemalla tai yleensäkin kuulijoille, syntyy erikoislaatuinen tunne siksi, että kertoja kuitenkin on henkilöiden sisällä ja kuvaa heidän edesottamuksiaan ja tuntojaan syvemmin ja tarkemmin ikään kuin näiden pään sisältä kuin ihminen, joka vain kertoo tositahtumia eteenpäin. Kertomuksen kuulijaksi voi mieltää yhtä lailla baaripöydän toisella puolella istuvan kylänmiehen kuin itsensä, mutta semminkin koska tarkoitettua kuulijaa ei nimetä eikä tähän viitata muutoin kuin pronomiinilla *du*, mukana olemisen ja puhutelluksi tulemisen tunne on joka

tapauksessa läsnä. Tällaiset itse tarinaan johdattelevat lauseet, kuten *und jetzt pass auf, was ich dir sage* ja *das musst du dir vorstellen* paitsi käyvät dialogia lukijan kanssa ja ovat tyypillisiä puhekielelle, myös piirtävät kuvaa kertojasta. Kun puhuttua kieltä esitellään kirjallisessa muodossa, henkilöihahmon ominaisuudet kuten ikä ja sukupuoli on tuotava esiin muuten kuin pelkkien puheen piirteiden avulla. Kertojasta ei tekstissä kerrota mitään, häntä ei varsinaisesti ole edes olemassa muuta kuin puheenomaisuuden kautta, mutta puhekielisyyden ja kerrontatyylin, erityisesti lukijan puhuttelutyylin, leimaama vaikutelma kertojasta on lähdetekstissä kuitenkin melkoisen selvästi myöhäiskeski-ikäinen, vähemmän kouluja käynyt raavas mies. Esimerkiksi vaikutelma kertojan miespuolisuudesta johtuu todennäköisesti yleensäkin vahvasta puhekielenomaisuudesta ja lyhyistä lauseista. Myös lukijan puhuttelutyyli ja ilmaisut kuten *Negerkanal* luovat vaikutelmaa tämänkaltaisesta miehisyydestä. Puhekielisyyden yleensäkin luo kuvaa matalasta koulutustasosta, eli on niin sanotusti leimaavaa, mutta myös tuo keski-ikäistä vaikutelmaa sikäli, että kertojan käyttämät puhekieliset piirteet eivät ole nuorisokieltä kuten vaikkapa Andin. Myös kerronnan monologinomaisuus tuo mieleen keski-ikäisen miehen jaarituksen. Etenkin siis lukijan puhuttelutyylin, esimerkiksi ilmaisut *jetzt paß auf, was ich dir sage* ja *horch zu*, ilman että kuulijan puolelta on tullut keskeyttäviä kommentteja tai puheenvuoroja, mieltää lähinnä aikuisen puheeksi eikä nuoren henkilön käyttämiksi ilmaisuiksi. Tällaisia ilmauksia käytetään useimmin hiprakassa monologimaista juttua kerrottaessa eikä niinkään normaalissa arkipuheessa. Tämä kokonaisvaikutelma on jokseenkin erilainen käänöksessä, mitä käsittelen myöhemmissä osioissa.

Puhuttelulla tarkoitetaan erisnimen tai henkilökategorian mainitsemista muuhun lauseeseen liittyvänä tai erillisenä lausumana, ja sen tehtävä on kiinnittää vastaanottajaksi tavoitellun läsnäolijan huomio ja varmistaa, että puhuteltu kuuntelee hänen sanottavansa. Puhutteluksi sanotaan myös puhuteltavaan viittaavaa toisen tai kolmannen persoonan pronominia, joka toimii lauseenjäsenenä. (Hakulinen

ym. 2005, 1024–1025.) Tässä tapauksessa kertoja viittaa puhuteltavaan siis pronomiinilla *du* tai epäsuorasti käsky- tai kysymyslauseiden kautta, ja käytän tässä tutkielmassa sanaa puhuttelu kuvaamaan koko ilmiötä.

Esimerkkejä tällaisista puhuttelevista lauseista ja niiden suomennoksista:

6a) **Nein, jetzt schau her.** Zell ist nicht so klein, daß jeder jeden kennt. (34)

6b) **Kuulehan,** Zell ei ole niin pieni paikka että kaikki siellä tuntisivat toisensa. (35)

Lähdetekstissä puheenomaisuutta luo suoran puhuttelun lisäksi se, että tämä puhuttelu on omana lyhyenä virkkeenään, jolloin se herättää lukijan huomion vieläkin tehokkaammin kuin jos se olisi liitetty seuraavaan virkkeeseen. Myös puheenomainen lisäys *nein* lauseen alussa tekee lauseesta vahvasti puheenomaisen. Suomennoksessa suora puhuttelu säilyy, mutta puhuttelun tyyli on yleiskielinen eikä sitä ole erotettu omaksi virkkeekseen. Puheenomainen vaikutelma ei siis juurikaan välity käännöksessä.

7a) Jetzt muß man aber ganz ehrlich sagen, daß das nur die halbe Wahrheit ist, wieso der Detektiv Brenner in dem Moment gar so einen Grant gehabt hat. **Horch zu.** Es war nämlich so. (19)

7b) Mutta jos ihan totta puhutaan, niin se kertoi vain puoli totuutta siitä, miksi etsivä Brenner oli sillä hetkellä niin huonolla tuulella. **Annas kun kerron.** Se meni nimittäin näin. (20)

Tässä esimerkissä myös suomennoksessa puhuttelu on erotettu muusta tekstistä omaksi virkkeekseen ja muoto *annas* luo lauseeseen puheen tuntua.

8a) Aber Brenners Zimmer war sonnseitig, und das heizt sich untermals natürlich furchtbar auf, **ja, was glaubst du.** (23)

8b) Mutta Brennerin huone oli auringon puolella, ja **voit vain kuvitella** miten kuumaksi huoneen lämpötila päivän aikana nousi. (24)

Suomennoksessa puhuttelu ei tässä virkkeessä ole yhtä vahva kuin lähdetekstissä, mutta on kuitenkin puhutteluna myös suomennoksessa. Lähdetekstistä poimitun esimerkin puhuttelun tekee käännöstä puheenomaisemmaksi se, että se on virkkeen lopussa ikään kuin irrallisena ja että sitä edeltää nimenomaan puheelle tyypillinen diskurssipartikkeli *ja*. Suomennoksessa tällaisia elementtejä ei esiinny lainkaan.

9a) Zehntausend Einwohner, dreißig Dreitausender, achtundfünfzig Lifte, ein See. **Und ob du es glaubst oder nicht.** Zwei Amerikaner sind letzten Dezember in Zell umgebracht worden. **Aber jetzt paß auf.** (5)

9b) Kymmentuhatta asukasta, kolmekymmentä kolmituhantista rinnettä, viisikymmentäkahdeksan hissiä, yksi järvi. **Ja usko tai älä.** Viime joulukuussa Zellissä murhattiin kaksi amerikkalaista. **Annas kun kerron.** (5)

Tässä lähdetekstin muotoa on noudateltu myös käännöksessä ja irrotetut puhutteluosuudet luovat illuusiota puheesta, vaikka käännös on *annas*- muotoa lukuun ottamatta yleiskielistä. Tosin lähdetekstin mukaisesti konjunktilla *ja* aloitettu lause on lähempänä puhe- kuin yleiskieltä. Kääntäjä onkin siis säilyttänyt juuri lukijan suoran puhuttelun ja tuonut dialogeihin jonkin verran puhekielisyyttä,

mutta kokonaisvaikutelma on lähdetekstiä yleiskielisempi. Nämä dialogiosuudet eivät olekaan käännöksessä järin autenttisen tuntuisia, mikä jonkin verran rikkoo kertojasta saatua maanläheistä vaikutelmaa.

5.2. Muut henkilöt

Tiettyjä elementtejä hyödyntäen on mahdollista esittää eri henkilöhahmojen persoonallisia puhetapoja, vaikka vain viitteellisesti, ja tehdä näin eroja henkilöhahmojen välille. Vaikka tietty kielimuoto on tärkeä puhujalleen, vastaavien kielimuotojen ja niistä syntyvien konnotaatioiden puuttuminen kohdekielestä johtaa usein siihen, että tiettyä puhetapaa on usein mahdotonta kääntää juuri tietyllä tavalla. Erot olisi kuitenkin tuotava esiin jollakin tapaa, jotta henkilöt ja henkilöiden väliset suhteet saadaan tuotua esiin kirjailijan tarkoittamalla tavalla. Tarkastelen seuraavaksi muita lähdetekstissä esiintyviä henkilöitä.

Kertojan jälkeen eniten romaanissa on äänessä varsinainen päähenkilö Brenner, entinen rikospoliisi, joka on vastikään siirtynyt yksityisetsiväksi. Poliisi on luopunut rikostapauksen tutkimisesta, ja vakuutusyhtiö palkkaa Brennerin jatkamaan tutkimuksia. Brenner on 44-vuotias, eikä oikein päässyt etenemään poliisinurallaan. Hän irtisanoutui poliisivoimista uuden päällikön, Nemecin, takia, jonka kanssa ei tullut toimeen. Brenneriä kuvataan tyypillisen poliisin tai etsivän näköiseksi: lyhyt ja harteikas, poskissa kaksi pystysuoraa uurretta. Hänestä saa kuitenkin pelokkaan ja pälyilevän vaikutelman. Brenner on pedantti ja pikkutarkka ja hän puhuu melkoisen neutraalisti ja yleiskielisesti, vaikkakin myös hänen puheensa sisältää joitakin puheenomaisia piirteitä, kuten repliikissä *Ich glaub ja, du bist der Täter. Pervers, wie du bist*, mikä sopii hänen jäyhähköön ja hitaanlaiseen, harkitsevaan olemukseensa.

Hissivahti Alois Mitteregger eli Hissi-Lois kertoo romaanin alussa tarinaa, jossa löytää kuolleen amerikkalaispariskunnan jäätyneenä hiihtohissistä. Hissi-Loisin ikää ei kerrota, mutta muun muassa koska hän on ollut hissivahtina jo neljäkymmentä vuotta ja esimerkiksi vaihtaa "Rotzereiden" valitseman "Negerkanalin" sellaiseen radiokanavaan, jossa puhutaan vanhoista ajoista, hänen voi päätellä olevan vähintäänkin keski-ikäinen. Vähän koulutettu Hissi-Lois mitä todennäköisimmin lienee jo ammattinsa perusteella, mutta myös hänen käyttämänsä kieli luo vaikutelmaa sekä hänen koulutustasostaan että myös iästään. Vapaa-aikansa hän käyttää maanläheisesti kotiseututeatterin ja vapaapalokuntatoiminnan parissa. Koska Hissi-Lois kertoo tarinaa alussa kahdessakin kapakassa, *Rainerwirtissä* ja *Hirschenissä*, puhuu kertojan kanssa samankaltaista kieltä ja on ainoa henkilö läsnä ensimmäisessä luvussa kokemassa ruumiiden löytymistä, lukijalle syntyy alussa helposti vaikutelma, että Hissi-Lois on kertoja tai vähintäänkin liittyy monin paikoin kertojan kanssa siitä huolimatta, että hän esiintyy dialogeissa ja häneen viitataan kolmannessa persoonassa. Tämä seikka puolestaan vaikuttanee toisaalta siihen, että kertojan henkilökuva muodostuu lukijalle hyvin samankaltaiseksi kuin Hissi-Loisin, että toisaalta teoksen yleisvaikutelmaan siitä, että tarinaa kerrotaan kapakassa. Hissi-Loisin kuulijoita ei mainita siinä missä kertojankaan. Kertojaan verrattuna Hissi-Lois käyttää kuitenkin jonkin verran karkeampaa kieltä ja muun muassa runsaasti interjektioita, kuten *ha, in Gottes Namen!* ja *die Rotzer!*

Kertojan, ja myös Hissi-Loisin, ohella puhetyylin kannalta mielenkiintoisin henkilö on 18–19 -vuotias huoltoasematyöntekijä Andi, joka puhuu autenttisen tuntuista arkipuhekieltä, tarkemmin nuorisoslangia. Tämä puhetapa paitsi luo autenttisen puheen tuntua, myös erottaa Andin muista, aikuisista henkilöihahmoista. Sen lisäksi, että Andin puhe paljastaa hänen ikänsä, se kertoo myös hänen asenteestaan ja elämäntavastaan. Andin puhetta sekä lähdetekstissä että käännöksessä käsittelen tarkemmin myöhemmissä osioissa.

Muut romaanin henkilöt puhuvat suhteellisen neutraalia kieltä, lukuun ottamatta paria lyhyessä sivuroolissa esiintyvää henkilöä, kuten vaitelias taksikuski Johnny, jonka harvoihin repliikkeihin kuuluu lähinnä "scheiß mich an" (suomennoksessa "no perskeles"), mikä jo riittää antamaan henkilöstä kouluttamattoman ja karkeahkon vaikutelman. Mielenkiintoisen poikkeuksen henkilöihin tekee saksalaisena pidetty nainen, jonka kerrotaan puhuvan huomattavan kirjakielistä saksaa, mikä ei kuitenkaan erityisesti näy tekstissä. Koska lähdeteksti on kerrontaa myöten lähes kauttaaltaan puheenomaista, kirjakielisyys erottuu tekstistä loppujen lopuksi jopa enemmän kuin puhekielisyys.

Seuraavaksi esittelen tarkemmin keinoja, joilla lähdetekstissä on luotu puheenomaisuutta ja vertailen paikoin keinojen toteutumista tai neutraalistumista käänöksessä.

5.3. Syntaktiset puheen luomisen keinot

Voimakkaimmin puhekielisen vaikutelman lähdetekstiin tuovat mielestäni kirjailijan valitsemat erilaiset syntaktiset ratkaisut, joita erittelen seuraavaksi tarkemmin.

Tekstin lauserakenteet mukailevat lähes kauttaaltaan puhekielessä yleisiä muotoja pintapuolisesti katsoen pääasiassa kahdella tapaa. Toisaalta virkkeet saattavat esiintyä lyhyinä ja katkonaisina:

Die Gemeinde Zell soll den ganzen Schitourismus, stell dir das einmal vor. Einstellen. Den ganzen Schitourismus. Abschaffen!

Toisaalta virkkeet taas ovat suurelta osin pitkiä, erilaisilla puhekielelle tyypillisillä konjunktioilla tai partikkeleilla yhdistettyjä lauseketjuja ja liittyvät lähinnä tapahtumien kertomiseen ja kuvaamiseen:

Aber daß der Johnny auf der Landstraße nach Kaprun, also wo jeder normale Mensch einen Hunderter fährt, weil Schnellstraße, und da könntest du auch locker hundertfünfzig fahren, wenn es erlaubt wäre.

Tällaiset virkkeet vaikuttavat puheenomaisilta siksi, että lauseet liittyvät toisiinsa puhevirtaa muistuttavina siinä missä kirjakieli yleensä suosisi erillisiä, täydellisiä ja järjestelmällisesti eteneviä lauseita. Tässä esimerkissä puheenomaisuutta tuntuisivat luovan muun muassa virkerakenteen sisältämä epätäydellinen lause *weil Schnellstraße*, diskurssipartikkeli *also* sekä viimeisen lauseen alkaminen konjunktioilla *und*. Kuitenkaan näin ei todellisuudessa kukaan saksankielinen oikeasti puhuisi, vaan kyse lienee pikemminkin puheenomaisuuden viemisestä ikään kuin autenttisen puhekielen yli, jolloin tuloksena on eräänlaista äärimmilleen vietyä puhekieltä.

Myös tällaisten lauserakenteiden funktiona voidaan pitää nimenomaan kerronnan tunnelman ja henkilökuvien luomista puheen illuusion kautta. Haas käyttää myös lukuisia muita, harvemmin käytettyjä syntaktisia keinoja näihin tarkoituksiin. Näitä keinoja tarkastelen seuraavaksi tarkemmin.

5.3.1. Sivulauseen sanajärjestys

Yksi kirjailijan käyttämä, hyvin vahvasti puhekielistä vaikutelmaa luova keino on sivulauseiden lähes läpi tekstin esiintyvä poikkeava sanajärjestys. Kun predikaatti normaalisti sijaitsee sivulauseen lopussa, lukuun ottamatta niin sanotun

Ausklammerungin tai kaksoisinfinitiivin vaikutusta predikaatin paikkaan, tässä sanajärjestys on suora, ja predikaatti on järjestyksessä toisena lauseenjäsenenä, mikä sen paikka ei standardisaksassa ole (Duden 1984, 716–717). Lisäksi sivulauseet, lähinnä *weil*-alkuiset, on useimmiten erotettu päälauseestaan omaksi virkkeekseen tai konjuktiolla aloitetaan kokonaan uusi ajatuskokonaisuus.

10a) Weil er ist mit seinen Gedanken ja völlig woanders gewesen. (23)

10b) Hänen ajatuksensa olivat nimittäin jossain ihan muualla. (24)

Koska suomessa ei ole käytettävissä samaa syntaktista keinoa, poikkeavasta sanajärjestyksestä syntyvää puheen vaikutelmaa ei ole mahdollista siirtää sellaisenaan käännökseen.

11a) Weil vor 25 Jahren ist hier die Schnellstraße fertig geworden, also die, auf der der Johnny immer noch einen Fünziger fährt. (36)

11b) Pikatie valmistui nimittäin 25 vuotta sitten, siis se tie, jolla Johnny ajaa aina vain viittäkymppiä. (37)

Myös seuraava esimerkki on saksankielisessä sivulauseessa mahdollinen poikkeama yleiskielisestä rakenteesta:

12a) Der Brenner hat zuerst gar nicht verstanden, wieso alle so lachen, weil er nicht wissen hat können, daß der Andi Tankwart ist. (40)

12b) Ensi alkuun Brenner ei lainkaan tajunnut, miksi kaikki nauroivat, sillä hän ei tiennyt, että Andi oli töissä huoltoasemalla. (42)

Lähdetekstistä poimitun esimerkkilauseen sanajärjestys on poikkeuksellinen, koska toisin kuin tässä predikaatin paikka sivulauseessa on kaksoisinfinitiivin edellä. Tätäkään ei ole mahdollista ilmentää käännöksessä, joka onkin yleiskielinen.

5.3.2. Muu poikkeava sanajärjestys

Yleiskielestä poikkeavien sivulauseiden sanajärjestysten ohella kirjailija on käyttänyt poikkeavaa sanajärjestystä kerrontateknisenä keinona myös muualla. Seuraavassa esimerkissä päälauseessa on käytetty käänteistä sanajärjestystä:

13a) Der Brenner hat noch ein paar Minuten zum See hinuntergestarrt, aber dann – auf einmal ist ihm das Zimmer zu eng geworden. **Zieht er die Schuhe an** und will zum See hinuntergehen. (95)

13b) Brenner tuijotti muutaman minuutin järveä, mutta sitten – silmänräpäyksessä huone rupesi tuntumaan hänestä liian ahtaalta. **Hän veti kengät jalkaansa** ja aikoi kävellä järven rantaan. (97–98)

Tätäkin piirrettä ei ole mahdollista siirtää käännökseen, joka on jälleen yleiskielinen. Lisäksi lähdetekstissä käytetty preesens on käännöksessä vaihtunut imperfektiin, mikä toisaalta sopii suomenkieliseen tekstiin, mutta toisaalta vähentää autenttisen jutunkertomisen vaikutelmaa.

Kaiken kaikkiaan lähdetekstissä tiuhaan esiintyvä poikkeava sanajärjestys on tehokas puheen vaikutelman ja kerronnan tunnelman luomisen keino, joka siis asettaa kääntäjän erityisen pohdinnan eteen. Kyseinen piirre on mahdoton siirrettävä

suomen kieleen, joten puhekielisyyden on ilmennyttävä jollain muulla tai monilla muilla kielen tasoilla.

5.3.3. Vaillinaiset lauseet

Eräs huomiota herättävä puhekielisyyden piirre lähdetekstissä ovat vaillinaiset lauseet, jotka ovat tyypillisiä nimenomaan kertojalle. Tällaisista lauseista puuttuu jokin kieliopillisesti olennainen elementti tai kokonainen informaatiokokonaisuus, joka kuitenkin on pääteltävissä muusta sana-, lause- tai tekstiyhteydestä. Erittelen seuraavassa tarkemmin, minkälaisia vaillinaisia lauseita lähdetekstissä pääasiassa esiintyy, ja miten tämä piirre on otettu huomioon suomennoksessa.

5.3.4. Puuttuva predikaatti

Predikaattia pidetään yleensä lauseen olennaisena osana, vaikkakin predikaatittomia epätäydellisiä lauseitakin on olemassa. Predikaatittomat lauseet ovat kuitenkin yleensä kontekstiriippuvaisia, eli esimerkiksi vastauksia kysymyksiin taikka täydentäviä lisäyksiä tai kommentteja edeltävään informaatioon. Lähdetekstissä predikaatti sen sijaan puuttuu paikoin myös uutta informaatiota sisältävistä, muutoin täydellisistä lauseista:

14a) **Jetzt der Brenner so schon Kopfweh**, daß er nicht weiß, wo hinschauen, kommt ihm auch die junge Magisterin noch umständlich. (17–18)

14b) **Brennerillä oli niin kamala päänsärky**, ettei hän tiennyt mihin katsoisi, eikä nuori proviisori helpottanut oloa yhtään. (18)

Lähdekielisestä lauseesta puuttuu mitä ilmeisimmin verbi *hat*, kun taas käännökseen predikaatti on lisätty. Myös jokin muu elementti, esimerkiksi *als* tai *wo*, olisi lähdelauseen ensimmäisessä lauseessa tarpeen, jotta koko virke olisi kieliopin mukainen. Vaikkakin tämäntyyppinen lause lisää puheenomaisuutta, etenkin hyvin puheenomaisessa kontekstissaan, tällainen predikaattomuus ei sinänsä mukaile autenttista puhekieltä, vaan lienee pikemminkin kirjailijan omaa tyyliä, eräänlaista äärimmilleen vietyä puhekieltä.

Seuraava esimerkki on osa Andin repliikkiä:

15a) Holländer beste Trinkgeldnation. Wiener auch gut. (43)

15b) Hollantilaiset, niiltä irtoaa hyvin juomarahaa. Wieniläisetkin ovat ihan jees. (44)

Molemmista lähdelauseista puuttuvat predikaatit, ja etenkin peräkkäisinä tällaiset lauseet vaikuttavat hyvin vahvasti puhekielisiltä. Käännöksessä predikaatit on tässäkin lisätty, koska samaa keinoa ei voi käyttää suomenkielisessä tekstissä. Andin henkilökuvaus säilyy kuitenkin samantyyppisenä, koska puhekielisyys ilmentyy lohkorakenteen (*hollantilaiset, niiltä..*) ja sanastotason (*jees*) keinoin. Varsinkin jälkimmäinen sopii hyvin juuri nuoren henkilön käyttämäksi, joskin kirjoitettuna nämä puheessa leimattomat piirteet antavat Andista vähän kouluttautuneen vaikutelman – mitä hän toki ilmeisimmin onkin.

5.3.5. Puuttuva subjekti

Subjekti on predikaatin ohella toinen lauseen peruspilareista, joskaan sen puuttuminen ei aina ole yhtä silmiinpistävää kuin predikaatin pois jättäminen. Kuitenkin esimerkiksi lauseessa

16a) Aber er hat sich nichts anmerken lassen. **Hat sich einfach umgedreht** und den Mandl mitsamt den zwei Weingläsern stehenlassen. (22)

juuri subjektin poissaolo luo puheenomaista tunnelmaa, vaikkakin tekijä selviää edellisestä lauseesta ja on pelkästään jätetty toistamatta. Suomentoksessa subjekti on toistettu:

16b) Hän vain kääntyi kannoillaan ja jätti Mandlin seisomaan kahden viinilasin ääreen. (23)

Huomattavasti useammin Haas on kuitenkin jättänyt pois muodollisen subjektin:

17a) Ich bin noch mit dem Hund hinausgegangen nach dem Acht-Uhr-Film, **und ist sternenklar gewesen.** (10)

17b) Kävin vielä koiran kanssa ulkona kymmenen jälkeen, ja silloin oli ihan selkeää. (10)

18a) **Ist nicht immer leicht** für die Leute, daß sie den Sonntagabend aushalten. (69)

18b) Ihmisten ei ole aina niin helppoa selvitä sunnuntai-illoista. (71)

Tämäkin piirre poikkeaa yleiskielen konventioista eikä ole käytettävissä käännöksessä, koska suomen kielessä muodollista subjektia ei esiinny. Tosin esimerkissä 18a muodollisen subjektin puuttumisen sijaan on kyse lähinnä siitä, että saksan puhekielelle hyvin tyypillinen piirre on lauseen aloittaminen verbillä, vaikka kyseessä ei ole kysymyslause. Suomennokset ovat kuitenkin kirjakielisiä, eikä lähdekielisiä poikkeamia kirjakielestä siis ole ilmennetty mitenkään.

5.3.6. Muut poikkeavat tai vaillinaiset lauseet

Edellisenkaltaisten poisjättöjen lisäksi Haas käyttää kerronnassaan myös muuntyyppisiä yleiskielestä poikkeavia syntaktisia tehokeinoja:

19a) Zuerst hat er ihn gar nicht erkannt, **weil Glatze und zwanzig Jahre nicht gesehen**, aber sein Schulkollege Schwaighofer hat ihn sofort erkannt. (25)

19b) Ensiksi hän ei lainkaan tunnistanut miestä, **sillä tämän tukka oli tiessään ja viime tapaamisesta oli kulunut aikaa parikymmentä vuotta**, mutta Schwaighofer tunnisti hänet heti paikalla. (26)

Lähdekielisestä esimerkklauseesta puuttuu elementtejä: täydellisenä lause voisi olla esimerkiksi ...*weil er eine Glatze hatte, und weil er ihn seit zwanzig Jahren nicht gesehen hatte* tai *Zuerst hat er ihn wegen der Glatze nicht erkannt, und weil er ihn seit zwanzig Jahren nicht gesehen hatte*. Vaikka tämäkin ilmiö lienee lähinnä kirjailijan idiolektia ja sinänsä pikemmin tyylikeinona käytettyä, äärimmilleen vietyä puhekieltä kuin autenttisen puhekielen jäljittelyä, puutteellisesta muodosta tulee hyvin puheenomainen vaikutelma, mitä ei ole mitenkään ilmennetty käännöksessä.

20a) Motiv hätte der schon eines gehabt, weil der erbt ein paar Millionen,
und nicht daß du glaubst, Schilling. Weil Amerika, und da gilt der Dollar.

(30)

20b) Jonkinlainen motiivi hänellä olisi ollut, luvassa kun oli miljoonan
perintö, **eikä sitä laskettu Itävallan shillingeissä vaan Amerikan
dollareissa.** (31)

Tässä lähdetekstistä poimitut virkkeet sisältävät montakin poikkeusta yleiskielen syntaksista. Ensinnäkin ensimmäinen virke sisältää edellä käsitellyn kaltaisen suoran sivulauseen sanajärjestyksen, toiseksi yleiskielen kannalta katsoen tyypistetyn lauseen loppuosan *Schilling*, jota ei määritellä millään tavalla ja joka tulee puhekielisen dialogin jälkeen. Varsinainen vaillinaisuus tulee kuitenkin vasta seuraavassa lauseessa, jossa *Weil Amerika* -lauseesta selvästikin puuttuu joitakin elementtejä. Norminmukaisempi syntaksi olisi esimerkiksi muodossa *weil es um Amerika handelt* tai *weil die Rede von Amerika ist*. Suomennoksessa nämä poikkeavuudet eivät näy, vaan ainoa lievästi puhekielenomainen piirre tässä virkkeessä on muoto *luvassa kun oli..*, kun yleiskielisempi versio olisi vaikkapa *koska luvassa oli...*

Lauseita on paikoin myös katkaistu pisteellä siinä, missä normaalisti olisi pilkku:

21a) Jetzt paß auf, da ist es halb acht gewesen. Wie der Brenner dann endlich doch noch in die Gaststube vom *Hirschenwirt* hinuntergegangen ist. (123)

Kääntäjä on päätyntä säilyttämään puhekielisen rakenteen täydentävien elementtien avulla:

21b) Kello oli silloin puoli kahdeksan. Siis silloin, kun Brenner lopulta meni alas *Hirschenwirtin* ravintolaan. (125)

Puheen vaikutelmaa ratkaisussa luo informaatiota täydentävä ilmaisu *siis silloin*, joka on tyypillinen suomenkielisessä jutunkerronnassa. Katkonaisten virkkeiden ohella puhekielelle on tyypillistä itsekorjaukset. Tällaiset korjaukset keskeyttävät meneillään olevan rakenteen tai sanan, ja sen alussa on jokin rajakohtaa osoittava aines varsinkin silloin, kun korvataan rakenne jollain toisella, eli esimerkiksi katkos, tauko taikka jokin partikkeleista *tai, siis, eiku* tai *niinku* (Hakulinen ym. 2005, 1022). Tätä piirrettä on hyödynnetty sekä lähdetekstissä että käänöksessä:

22a) Die Politiker haben natürlich kein Wort darüber verloren, **daß er – aber ich möchte jetzt auch nicht wieder mit der Nazizeit anfangen.** (32)

22b) Poliitikot eivät tietenkään sanoneet sanaakaan, että allas – **no, minä en viitsi alkaa kerrata niitä natsijuttuja.** (33)

Tässä esimerkissä korjauksen rajakohtana on tauko, jota on kirjoitetussa tekstissä ilmenetty ajatusviivalla. Suomentoksessa rajakohtaa tehostaa myös diskurssipartikkeli, joita käsittelen tarkemmin luvussa 5.6.

5.3.7. Lohkorakenne

Lohkorakenteet ovat hyvin vahvasti puhekielisiä ja siksi tehokkaita puheen illuusion luoja. Niillä täsmennetään jotain virkkeen osaa, ja ne mukailevat puheen sidoksisuutta aikaan, jolloin syntyy vaikutelma puheen muodostumisesta sitä mukaa kuin puhe etenee.

Tällaisissa lohkeamissa lauseen muotoisen lausuman edelle tai jälkeen on sijoittunut täysi leksikaalinen substantiivilauseke, joissa sen kanssa samanviitteinen pronomini on lausekkeen edessä tai jäljessä tulevan lauseen jäsenenä. Lohkorakenteiden tehtävänä on muun muassa nostaa esiin ja eksplikoida puheenaihe, jota seuraavassa lauseessa aletaan käsitellä, kuten esimerkissä 24. Informaation kulun kannalta tällaisten konstruktoiden tarkoituksena on Hakulisen ym. (2007) mukaan esitetty, että puheessa pyritään välttämään informaation liiallista pakkaamista yksinkertaiseen lauseeseen. Liian täyden lauseen voi siis välttää sijoittamalla osan lauseeseen kuuluvasta leksikaalisesta informaatiosta erilliseen lausekkeeseen. Erilleen nostettu puheenaihe voi lisäksi olla tyylikeino. (Hakulinen ym. 2007, 972–973)

23a) Dann ist **er** gestanden, **der Lift**. (10)

23b) Ja sitten **se** pysähtyi, **se hissi** nimittäin. (11)

24a) Er hat sich irgendwie eingeredet, **daß solche Sätze**, die so anfangen, also mit "ehrlich gesagt", **daß die** irgendwie nie was Gutes bringen. (26)

24b) Brenner oli jotenkin uskotellut itselleen, että lauseet jotka alkavat sillä lailla, siis sanoilla "jos totta puhutaan", eivät koskaan sisällä mitään hyvää.

(27)

Kaiken kaikkiaan useimmat näistä Haasin valitsemista, saksan kielen tarjoamista syntaktisista keinoista lohkorakennetta lukuunottamatta eivät ole ainakaan sinällään siirrettävissä suomenkieliseen käännökseen. Kääntäjä onkin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta pitäytynyt yleiskielisessä lauserakenteessa eikä lähtenyt kehittämään erikoisempia vaihtoehtoja. Puhekielisiä rakenteita sisältävät lauseetkaan eivät käänöksessä ole yhtä voimakkaasti puhekielisiä kuin lähdetekstissä. Lohkorakenteet ovat osin siirtyneet, osin eivät, niin kuin edellisistä esimerkeistä ilmenee.

5.4. Äänne- ja muoto-opilliset ja sanastolliset keinot

Kuten aiemmin totesin, puhekielisen vaikutelman luomisen keinot ovat lähdetekstissä pääosin syntaktisella tasolla. Kuitenkin myös sekä äänne- ja muoto-opillisella että sanaston tasolla puhekielisyys esiintyy jonkin verran, joskin jokseenkin vähäisessä määrin. Muun muassa saksan puhekielessä yleistä verbin ensimmäisen persoonan ja substantiivien loppu-e:n katoamista on käytetty paikoin, esimerkiksi *glaub ja Aug*, sekä lyhennettyjä muotoja kuten *schaun's*. Koska tällaiset muodot ovat hyvin tyypillisiä, onkin kiintoisaa, ettei näin vahvasti puhekielisessä tekstissä ole käytetty niitä enemmän.

Myös sanastollisia keinoja on käytetty tekstin puhekielisyysasteeseen nähden melko vähän. Lähinnä aivan yleisimpiä puhekielisiä sanoja, kuten *schmeißen ja spinnen*,

esiintyy muutamia kertoja. Sen sijaan konjunktioita *wie* on käytetty läpi tekstin *als*-konjunktion sijaan sekä artikkeleita *der* ja *die* henkilönnimien edellä:

25a) **Wie der Brenner** vor fünf Jahren um so eine geförderte Wohnung angesucht hat, hat er eine Überraschung erlebt. (24 –25)

Suomessa tätäkään piirrettä ei ole mahdollista ilmentää samalla tapaa, ja käännös onkin kirjakielinen:

25b) Kun Brenner viisi vuotta sitten etsi itselleen työsuhdeasuntoa, hän koki yllätyksen. (26)

Menneeseen aikamuotoon viitattaessa konjunktioita *wie* käytetään usein puhekielessä, kun standardinmukaisempana pidetään konjunktioita *als* (Duden 1984, 699).

Muotoja *den*, *dem* ja *die* on myös käytetty usein muotojen *ihn*, *ihm* ja *sie* sijaan, mikä sekin on hyvin tyypillistä saksan puhekielelle.

5.4.1. Paikallismurteelliset sanat

Koska tarina sijoittuu Itävaltaan, on luontevaa että mukana on myös paikallisväritteistä sanastoa. Vaikka tällaisia alueellisesti käytettyjä sanoja onkin tekstissä niukasti, on kiinnostavaa tarkastella, mitä funktioita murteellisuudet lähdetekstissä toteuttavat ja miten kääntäjä on niitä käsitellyt.

Luvussa 3.5. todettiin, että murteet eivät kieli- ja kulttuurispesifisyytensä vuoksi ole sinällään siirrettävissä mihinkään tunnistettavaan kohdekieliseen murteeseen. Kuitenkin myös murteelliset ilmaisut ovat kirjailijan valitsema keino tuoda tiettyä väriä tekstiin ja/tai henkilökuvaukseen. Tällaisia elementtejä ei siis saa jättää automaattisesti huomiotta, vaan kääntäjän tulee harkita, millainen vaikutus niillä on ja mihin, ja päättää sen pohjalta, miten probleeman ratkaisee. Ratkaisu voi olla esimerkiksi joko tietynväritteinen sana tai ilmaisu murreosan vastineena tai mahdollisuuksien mukaan jokin muu yleiskielestä poikkeava piirre jossain muussa tekstin osassa.

Kertoja käyttää tammikuusta itävaltalaisista sanaa *Jänner*, mikä sekä luo paikallisväriä että korostaa kertojan maanläheistä luonnetta. Käännöksessä tätä yksittäistä piirrettä ei ole huomioitu, mikä ei ainakaan suoraan olisi mahdollistakaan, koska suomessa vastaavaa variaatiota ei esiinny. Mielestäni tässä tapauksessa murreosan kääntäminen yleiskieliseksi sanaksi onkin hyvä ratkaisu, sillä itävaltalaisuus tulee suomalaiselle esiin tarinan kokonaisuudessa ja henkilökuvauksista on toteutettu kertojan puheessa kokonaisvaltaisemmin.

Sen sijaan kirjakieltä puhuvan naisen murteen imitointia ei voi ilmaista muualla tekstissä. Nainen viittaa Itävallan tunnelmaan toteamalla *Hier darf alles ein bisschen langsamer gehen*, ja Brenner närkästytyy siitä, että ulkoitävaltalainen matkii paikallisten puhetapaa. Käännöksessä murteellisuutta ei kuitenkaan ole ilmennetty millään tavalla, vaan naisen puhe on yleiskielistä myös tässä. Siksi lukijan täytyykin arvata, mitä kertoja tarkoittaa sanoessaan naisen repliikin jälkeen, ettei kukaan pidä siitä, että heidän kotimurrettaan matkitaan. Lopputulos ei kuitenkaan mielestäni ole läheskään yhtä häiritsevä kuin jos kyseiseen kohtaan olisi varta vasten valittu jokin murrepiirre, jota kuitenkin ei käytettäisi muualla tekstissä. Lukija osanee kuvitella murteellisen puhettavan. Kaiken kaikkiaan tässä tekstissä kielen variaation pääpaino onkin puhekielessä kokonaisvaltaisesti eikä yksittäisissä, lähinnä kurioositeetteina

esiintyvissä paikallismurteellisissa sanoissa, joten niiden huomiotta jättäminen ei juurikaan vaikuta teoksen antamaan vaikutelmaan tai henkilökuvaukseen.

Edellä on jo käynyt ilmi, että kirjailijan valitsemat puhekielen luomisen keinot painottuvat syntaksiin. Osasyyn tähän saattaisi olla luettavuuden säilyttäminen, mutta ratkaisuun lienevät vaikuttaneet vähintäänkin yhtä paljon kerronnalliset ja tyyllilliset seikat. Syntaktisten, äänne- ja muoto-opillisten ja sanastollisten keinojen lisäksi tarkastelen vielä muutamia tapoja, joilla Haas on saanut tekstiinsä puheen tuntua. Näitä ovat toisto, diskurssipartikkelit sekä typografiset keinot, joista diskurssipartikkelit tosin kuuluvat sanaston piiriin, mutta ovat kuitenkin niin erityinen keino luoda puheen illuusiota, että käsittelen niitä omassa osiossaan.

5.5. Toisto

Kuten aiemmin todettiin, eräs puhekielelle tyypillinen piirre on se, että puhe sisältää paljon toistoa, joka taas vaikuttaa kirjoitettuna tekstin lineaarisuuden vuoksi usein hyvinkin poikkeukselliselta. Lähdeteksti sisältää runsaasti myös tällaisia elementtejä:

26a) **Daß ausgerechnet Brenner**, der praktisch auch sonst nicht so ein konzentrierter Typ gewesen ist, **daß ausgerechnet der** für so einen Fall wieder der Richtige gewesen ist. (28)

26b) **Että nimenomaan Brenner**, jonka keskittymiskyky ei muutenkaan ollut huippuluokkaa, **että nimenomaan hän** oli juuri oikea mies tällaiseen juttuun. (29)

Toisto välittää tehokkaasti vaikutelmaa siitä, että joku kertoo juttua omin sanoin, etukäteen miettimättä. Kirjoitettuna yhtä vahva vaikutus on muun muassa diskurssipartikkeleilla.

5.6. Diskurssipartikkelit

Diskurssipartikkelit eli dialogipartikkelit ovat kirjoitettuna yksi huomiota herättävimmistä puhutun kielen piirteistä, jossa niillä ei tunnu olevan mitään muuta tehtävää kuin juuri puheen jäljittelyminen.

Tällaiset diskurssipartikkelit, kuten *ai, aha, jaaha, jaa, joo, no* ja *niin* ovat Hakulisen ym. (2005) mukaan keskustelussa käytettyjä partikkeleita, jotka toimivat dialogin osana. Diskurssipartikkelit siis ohjailevat vuorovaikutusta, eikä niitä ole mahdollista kuvata ottamatta huomioon kontekstia. Diskurssipartikkelit ovat pienimpiä keinoja, joilla voi osallistua keskusteluun, ja ne esiintyvät usein kesken toisen puhujan esittämää pitempää puheenvuoroa muun muassa ilmaisemassa sitä, sisältääkö vastaanottajan kuulema uutta vai tuttua tietoa, riittääkö puhujan tarjoama taustatieto vai ei. (Hakulinen ym. 2005, 773.)

Kirjallisuudessa diskurssipartikkeleita käytetään useimmiten lähinnä ilmaisemaan epäröintiä tai hajamielisyyttä tai luomaan henkilöhahmosta erityistä mielikuvaa, mutta *Auferstehung der Totenissa* niillä ei ole niinkään pyritty tällaisiin päämääriin, vaan ne tuntuvat lähinnä kuuluvan kautta linjan mahdollisimman puheenkaltaiseksi luodun kerrontatyylin tehokeinoiksi, joskin vahvoiksi sellaisiksi. Saksan puhekielessä hyvin tyypilliset *also* ja *ja* aloittavat tekstissä usein virkkeitä tai lauseita tai esiintyvät jäsentelijöinä lauseiden keskellä:

27) Aber Brenners Zimmer war sonnseitig, und das heizt sich unterm
natürlich furchtbar auf, **ja**, was glaubst du. (23)

28) Und da ist es ihm dann langsam spanisch, **also**, wie soll ich sagen:
gedämmt. (27)

Myös muita diskurssia jäsentäviä tai pohdintaa ilmentäviä ilmauksia tai
itsekorjausta, kuten *sagen wir, wie hat der jetzt geheißen* ja edellisen esimerkin *wie soll
ich sagen*, esiintyy paljon. Paikoin tällaisten keinojen käyttö on hyvinkin ylenpalttista:

29a) Und dann vor zweieinhalb Jahren natürlich das Begräbnis seines
Kollegen Schmeller, der ist bei einem Bankraub **in, in, in, wo war das jetzt**,
da ist er ums Leben gekommen. (70) (Esimerkissä myös toistoa, katso
edellinen luku, sekä itsekorjausta, katso esimerkki 22)

Suomennoksessa sama, poikkeuksellisen alleviivaava puhekielisyyden aste on
säilytetty samanmuotoisena:

29b) Ja sitten tietysti kaksi ja puoli vuotta takaperin kollega Schmellerin
hautajaiset, sen joka ammuttiin pankkiryöstön yhteydessä **siellä, siellä, no,
missä se nyt oli**. (72)

Varsinainen diskurssipartikkeli tässä esimerkissä on suomennoksessa esiintyvä *no*.

Tällaisia diskurssipartikkeleita ja lausumia esiintyy vähintäänkin lähestulkoon
kaikissa kielissä, eikä niiden käyttö poikkea toisistaan kovinkaan paljon, koska niitä
käytetään samoihin, diskurssin asettamiin tarpeisiin. Niiden, samoin kuin toistonkin,

siirtäminen toiseen kieleen ja kulttuuriin ei siis aseta kääntäjälle mahdottoman suuria haasteita, vaikka pohdintaa toki edellyttääkin diskurssipartikkeleiden vahvan kielikohtaisuuden lisäksi yleensäkin muun muassa näiden elementtien yleisyys lähde- ja toisaalta kohdekieleessä ja -kulttuurissa.

Kertoja tuottaakin kuulijalle puhetta muun muassa juuri diskurssipartikkeleiden avulla, mutta tähän tarkoitukseen käytetään erityisesti myös puhuttelua, itsekorjauksia, epäröintiä ja niin edelleen.

5.7. Typografiset keinot

Kuten luvussa 3.2. todettiin, yksi tapa luoda puheen illuusiota kirjoitettuun kieleen ovat erilaiset typografiset keinot. Lähdeteoksessa on käytetty melko taajaan myös tätä menetelmää, ja tekstissä esiintyy siksi verraten paljon etenkin kaksoispisteitä, mutta myös ajatusviivoja, huutomerkkejä ja yhteen kirjoitettuja sanoja ilmentämään puhujan tunnetiloja tai puheessa esiintyviä ilmiöitä kuten taukoja tai katkoksia:

30) Einen Menschen, der noch langsamer als Lois den Senderknopf dreht,
findest du nicht leicht. **Daß du glaubst: Bombenentschärfung.** (6)

31) Nicht daß was passiert ist, gar nichts passiert, muss er reversieren,
Servolenkung, dar kein Problem, und verlierter vielleicht zehn Sekunden,
die hat er gleich wieder aufgeholt. **Nur – die Nervosität ist dagewesen.** (101)

32) Die Leichen im Lift Ausländer. Kein Zeuge, keine Spur, kein Motiv, **kein gar nichts!** (15)

33) "Ja, ob du´s glaubst oder nicht, der Lorenz!" "**Scheißmichan.**" (126)

Näistä useimmat yhteen kirjoittamista lukuun ottamatta ovat siirtyneet sellaisenaan myös käännökseen, jonka puhekielisyysasteeseen ne tuntuvat mielestäni vaikuttavan vahvemmin kuin lähdetekstin, sillä havaintojeni mukaan suomenkielissä teksteissä tällaisia typografisia tyylikeinoja käytetään perinteisesti säästeliäämmin kuin saksankielisissä. Etenkin esimerkeissä 30 ja 33 lähdetekstissä esiintyvät typografiset keinot ovat tosin harvinaisen liioiteltuja ja lienevät lähinnä kirjailijan käyttämiä tyylikeino viedä puheenomaisuus äärimmilleen.

6. Puhekielen luomisen keinot käännöksessä

Jo aiemmin on esimerkkien kautta tullut ilmi, ettei lähdetekstin ja käännöksen puhekielisyys ole toteutettu samalla tavalla. Toistaiseksi on selvinnyt, etteivät ainakaan Haasin käyttämät syntaktiset keinot ole siirtyneet sellaisenaan käännökseen, vaan ketjumaisia ja katkonaisia virkkeitä lukuun ottamatta tällaisia puheenomaisuuden luomisen tapoja ei kielten erilaisuudesta johtuen ole ollut kääntäjän käytettävissä. Tässä osiossa tarkastelenkin sitä, minkälaisiin valintoihin kääntäjä on päätenyt suomen kielen tarjoamien mahdollisuuksien joukosta.

6.1. Äänne- ja muoto-opilliset keinot

Suomenkielissä teksteissä äänne- ja muoto-opilliset keinot ovat paljon käytetty keino luoda puhekielistä vaikutelmaa, sillä suomen kaltaisessa runsasmuotoisessa kielessä puhekieli erottuu äänne- ja muoto-opin tasolla selvästi puhekielestä.

Esimerkiksi luvussa 2.3 mainituista niin sanotuista leimattomista puhekielisyyksistä löytyy paljon vaihtoehtoja halutun puhekielisyyssasteen luomiseen, joskin ne kirjoitettuina saattavat olla hyvinkin leimaavia. *Auferstehung der Totenissa* käytetty kieli on kuitenkin niin vahvasti puhekielistä, että äänne- ja muoto-opillisia keinoja voisi olettaa käyttökelpoisiksi välineiksi suomennettaessa, mikäli kääntäjä haluaa säilyttää saman vaikutelman kohdetekstissä.

Käännöksessä esiintyy kuitenkin odotusteni vastaisesti vain niukasti äänne- ja muoto-opillisia ratkaisuja. Kertoja, jolla siis on tekstissä päärooli, ei käytä ”puheessaan” tällaisia keinoja lainkaan. Ainoat, joiden puheessa esiintyy äänne- ja muoto-opillisia keinoja, ovat Hissi-Lois, jonka kielessä on muutama harva tämän tason piirre, kuten lauseessa *Ja osataanhan me ensiapua*, sekä yhden repliikin esittävä poliisin soittokunnan tytär, joka käyttää muotoa *sun*, sekä Andi, joka puhuu myös käännöksessä huomattavan autenttista nuorisoslangia ja erottuu siksi selvästi muista romaanin henkilöistä. Andin käyttämä kieli sisältääkin runsaasti äänne- ja muoto-opillisia puhekielen piirteitä:

34) **Tiedätsä** mitä `regening` tarkoittaa, etsivä? Se on hollantia ja tarkoittaa:

Haluutteko laskun? Hollantilaiset, niiltä irtoaa hyvin juomarahaa.

Wieniläisetkin ovat ihan jees. Mikä **sulla** on, etsivä? **Et sä** juo mitään?

Milloin **sä** oikein pidätät nuo huijarit? (44)

35) Tänään pois, huomenna **takas**. (46)

36) **Oikeesti** Lorenz ei ole yhtään niin pöljä kuin muut zelliläiset. (50)

Piirteitä on niiden runsaudesta huolimatta käytetty harkiten, vain muutamaa hyödyntäen: muun muassa puheessa tapahtuvan äänneiden assimilaation esittäminen kirjoitetussa muodossa (*oikeasti* -> *oikeesti*) ja loppu-i:n poisjääminen

(*takas*) luovat tehokkaasti nuorisokielen vaikutelmaa. Esimerkiksi puhutussa kielessä tyypillisesti muodoissa *tarkottaa, wieniläisetkin on ihan jees* ja *Lorenz ei oo yhtään niin pöljä* esiintyvät kohdat ovat Andin puheessa kuitenkin yleiskielisissä asuissa. Vaikka näiden muotojen yleiskielisyys on muutoin näin puhekielisissä repliikeissä hieman silmiinpistävää, kaiken kaikkiaan Andin puhuma kieli on hyvinkin uskottavan ja autenttisen tuntuista nuorten käyttämää kieltä.

6.2. Sanastolliset keinot

Puhekieliset sanat ovat melko yksinkertainen ja neutraali keino lisätä tekstiin puheenomaisuuden vaikutelmaa. Niitä löytyy suhteellisen samantasoisina lähestulkoon joka kielestä, eivätkä ne oletettavasti tunnu yhtä voimakkailta ja lukemista häiritseviltä kuin äänne- ja muoto-opilliset piirteet usein saattavat tuntua. Lähdeteksti on tässä tapauksessa niin vahvasti puhekielinen, että sanastotaso tuskin riittäisi ilmentämään sitä käännöksessä, mutta on omalta osaltaan oiva lähde puhekielistä vaikutelmaa tavoiteltaessa.

Voisi siis olettaa, että sanastollisia keinoja olisi käytetty käännöksessä melko runsaasti, mutta vaikka niitä onkin hyödynnetty, ne eivät kuitenkaan ole olleet pääasiallinen metodi puhekielisyyden illuusiota luodessa. Tällaisia sanoja ei myöskään suurimmaksi osaksi ole valittu puhekielisimmästä päästä, vaan vaikutelmaa on tavoiteltu lähinnä lievähkösti kansanomaisista sanoista ja ilmaisuista, kuten *pitkin maita ja mantuja, pojankloppi, säästää kituuttaa, piirun vertaa* ja *se on saletti*. Puhekielisempiä sanoja edustavat muun muassa *tykätä, naama, risoa, toppa* (tupakka-aski), *enempi* ja *vekslata*. Myös vahvempia puhekielisyyksiä esiintyy muutamassa kohdin, esimerkiksi *nekruasema* sekä länsimurteinen *kranttu*. Andin puhe taas sisältää nuorten tyypillisesti käyttämiä slangisanoja kuten *mäihä, rööki, kelata, jees* ja *duunari*. Kaiken kaikkiaan tämän tyyppistä sanastoa on kuitenkin käytetty melko niukasti.

Puheenomaisuutta on myös tehokkaasti tavoiteltu puhekielessä tyypillisten fraasien avulla. Esimerkissä 38 on käytetty puhekielelle hyvin leimallista ilmausta *vetää herne nenäänsä*. Muita tämäntyyppisiä ilmauksia käännöksessä ovat muun muassa *mahtua kalloon, käydä huono säkä, olla ruuvi vähän löysällä, olla pokerina, heittää volttia sekä iskeä päin näköä*.

Suomessa yksi puhekielen tyypillinen piirre ovat myös puhekieliset pronominit ja niiden runsas käyttö. Tässä käännöksessä myös niitä on käytetty puhekielisyyssasteeseen nähden suhteellisen niukasti. Esimerkiksi *se* ja *ne* -pronominit korvaavat arkipuhekielessä *hän-* ja *he* -pronominit lähestulkoon täysin, minkä vuoksi ne ovat suhteellisen yksinkertainen keino luoda tekstistä puhekielisen tuntuista, mutta niitä esiintyy vain harvakseltaan.

Sen sijaan puheenomaisuutta on paikoin tavoiteltu lisäämällä muun muassa konjunktioita ja partikkeleita, esimerkiksi

37) Ja tietysti siitä aina kinastellaan, koska säännöissä ei lue kuka saa olla haggli, **no sitten** paras tietysti. (39)

38) Johnny nimittäin, ja sen zelliläiset tietävätkin, mutta ulkopaikkakuntalaiset vetävät siitä aina herneen nenäänsä, **niin** Johnny ei ole koskaan ajanut kovempaa kuin viittäkymppiä. (36)

39) Taivas **kun** oli yöllä ihan tähtikirkas. (10)

Esimerkissä 39 esiintyvä *kun*-partikkeli taas vaikuttaisi jopa olevan kääntäjän idiolektia, sillä sitä esiintyy suomennoksessa erityisen runsaasti.

Joitakin suomen yleisimpiä diskurssipartikkeleita kuten *niinku* ja *tuota/tota noin* ei esiinny, mikä saattaa johtua niiden erityisen vahvasta puhekielisyysasteesta.

Puhekielisyyttä luovien sanavalintojen vastapainona käännöksessä on käytetty hyvinkin kirjakielisiä sanoja, kuten *nuhdella*, *riemuista* ja *nuorukainen*, jotka erottuvat tekstistä selvästi. Tällaiset sanavalinnat poikkeavat kertojan lähdetekstistä saadusta henkilökuvasta, eli eivät juurikaan sovi alhaisesti koulutetun miehen käyttämiksi.

6.3. Syntaktiset keinot

Lähdetekstissä puhekielisyysvaikutelmaa on luotu pääasiassa lauseopillisin keinoin, ja tämä piirre on monelta osin siirtynyt käännökseenkin. Etenkin pitkät, lauseketjuista muodostuvat virkkeet, lyhyet ja vajaat sekä katkonaiset lauseet noudattelevat pitkälti lähdetekstin muotoja. Lähdetekstistä poiketen vaillinaisia lauseita, eli sellaisia joista puuttuu jokin tarpeellinen elementti, eli esimerkiksi subjekti tai predikaatti, ei esiinny. Kuten luvussa 2.2. todettiin, ketjumaisia virkkeitä, oletettavasti varsinkin esimerkiksi sanoilla *ja* sekä *mutta* yhdistettyjä lauseketjuja esiintyy myös suomen puhekielessä, mutta vaikka lyhyitäkin lauseita esiintyy runsaasti, ne ovat siirtyneet paikoin turhan töksähtävinä lähdetekstistä, eivätkä tunnu kovin autenttiselta suomelta:

40) Ei mutta. Joku oli takuulla omaksi ilokseen sähköistänyt Feinschmeckin ovenkahvan. Tai siis, älä nyt ymmärrä väärin, Brenner oli nimittäin ehtinyt avata Feinschmeckin ovea vain muutaman sentin verran, kun hän huomasi, että Nemeč istui sisällä. Sähkösokkihan siitä seurasi. Tietenkin heti ovi kiinni. Mutta mielenkiintoista! Sokin seurauksena Brenner menetti lihastensa hallinnan. Hän tarvitsi pari sekuntia, ennen kuin sai tonnin

painoisen lasioven kiinni asti. (98) (Katkelmassa myös muita käsiteltyjä elementtejä kuten lukijan puhuttelua, ks. luku 5.1. ja puhekielessä tyypillinen sana *takuulla*)

Puheenomaista vaikutelmaa luo myös virkkeiden aloittaminen usein konjunktiolla tai relatiivipronominilla kuten *mutta, joka* tai *mikä*, mitä perinteisesti ei kirjoitetun kielen normien mukaan pidetä suositeltavana. Virkkeiden aloittaminen tällaisilla sanoilla tuo vaikutelman puheelle tyypillisestä tauosta ja/tai lisäyksestä edelliseen lausumaan.

Myös sanajärjestyksellä on saatu tekstiin lisättyä tekstiin luontevan kerronnan vivahteita ja tiettyä rytmiä. Vaikka suomessa on suhteellisen vapaa sanajärjestys, tietyt lauserakenteet ovat yksittäisen lauseen informaatorakenteesta riippuen niin sanotusti tunnusmerkittämiä ja tietyt tunnusmerkkisiä (ks. Hakulinen 2005, 1303), joten järjestyksen valinnalla siis voidaan osaltaan luoda halutunlaista tyyliä.

Esimerkiksi lauseessa *Valkoiseksi kullaksi sitä Zellissä kutsutaan* sanajärjestys luo mielestäni tekstiin autenttisen kerronnan ja sitä kautta puheenomaisuuden vaikutelmaa, kun kirjakielisemmän vaikutelman toisi suora järjestys *Zellissä sitä kutsutaan valkoiseksi kullaksi*.

Vaikkakaan puhekielisten muotojen ja rakenteiden käyttämisen ei välttämättä täydykään olla järjestelmällistä eikä johdonmukaista, kovin kirjakieliset virkkeet ja lauseet eivät mielestäni ainakaan runsaasti käytettynä ole paras ratkaisu tällaisen tekstin käännöksessä vaan liiaksi kontrastissa puhekielen tavoittelun kanssa. Etenkin kertojan puheessa käytettynä kirjakielisyys muuttaa sekä kertojan henkilökuvaa että teoksen koko yleisvaikutelmaa. Varsinkin vaikkapa Andin vahvasti puhekielisten repliikkien jälkeen kertojan kirjakielisyys tuntuu silmiinpistävältä. Esimerkiksi seuraava kappale on huomattavan kirjakielinen:

41) Lorenz viittoili Ernille, että tämä toisi hänelle toisen lasin soodavettä. Brenner luonnollisestikin tiesi, että alkoholistin tunnistaa parhaiten siitä, että hän tilaa koko ajan soodavettä. Brenner otti kulauksen olutlasistaan antaakseen Lorenzille aikaa. Ehkä hän kierreltyään ja kaarreltuaan löytää vielä vastauksen kysymykseeni, Brenner ajatteli. (67)

Muun muassa lauseenvastikkeet kuten finaalityyppi *antaakseen Lorenzille aikaa* ja temporaalityyppi *kierreltyään ja kaarreltuaan* tuovat esimerkkikatkelmaan kirjakielimaailmaa, siitä huolimatta että ”kierrellä ja kaarrella” sinänsä on myös puhekielessä paljon käytetty sanonta.

Lauseenvastikkeet ja muut tiiviit tai monimutkaiset lauserakenteet korostavat kirjakielisuutta. Sellaiset muodot kuin *Hän juo niin kuin nyt kuvittelet olutta juotavan* ja *Juuri sen vuoksi hän oli niin rauhallinen ja teki kaiken virheettä* ovat puhutussa kielessä harvemmin käytettyjä. Myöskään komitatiivin käyttö, kuten rakenteessa *sluipattu paikallisreportteri aristokraattisine eleineen* ei ole kovinkaan tyypillistä suomalaista puhekieltä. Vaikka siis pelkkien puhekielisyyskäytösten läpi tekstin ei ole täysin suositeltavaa, tämän tyyppisissä tekstissä kovin kirjakielisiä rakenteita lienee syytä välttää tai vähintäänkin käyttää harkiten.

7. Yhteenvetoa ja pohdintaa

Tässä työssä olen pyrkinyt selvittämään puhekielisyyskäytösten välittymistä saksankielisestä lähdeteoksesta suomenkieliseen käännökseen. Kirjallisuudessa esiintyvällä, standardikielisestä poikkeavalla kielimuodolla on aina jokin tietty funktio, kuten henkilökuvaus, realismi tai komiikka. Tutkimusaineistossa kieli mukailee

autenttista puhetta kirjoitetun kielen raameissa hyvin pitkälle, välillä jopa äärimmäisyyksiin ja ikään kuin autenttisen puhekielen yli, mikä ymmärrettävästi on vaatinut kääntäjältä paljon pohdintaa puhekielisyyden ilmentämiseksi suomennoksessa.

Lähdetekstissä pääpaino puheen illuusion luomisessa on syntaktisissa keinoissa, joita on käytetty hyvin monipuolisesti ja standardikielestä hyvin vahvasti poikkeavalla tavalla. Alkuoletukseni vastaisesti kääntäjän valitsemat keinot eivät eronneet merkittävästi lähdetekstissä käytetyistä keinoista, vaan myös suomennoksessa puhekielisyyttä ilmennettiin pitkälti syntaktisin keinoin. Kielten erot eivät siis olekaan merkittävästi vaikuttaneet siihen, millä kielen tasolla puhekielisyyksiä on toteutettu. Sen sijaan käännöksessä puhekielisyydet ovat odotusten mukaisesti monilta osin neutraalistuneet.

Puhekielen piirteiden käyttäminen on käännöksessä melko epäsystemaattista, välillä samojenkin kielen piirteiden kohdalla on käytetty puhekielistä, välillä kirjakielistä muotoa. Puheen autenttisuus jää Andin puhetta lukuun ottamatta suurelta osin toteutumatta. Myös henkilö- ja tilannekuvaus muuttuvat merkittävältä osin käännöksessä: kertojan henkilökuva ei välity lähdetekstissä ilmaistulla tavalla, eikä tilanteen tuntu (juttua kerrotaan kuulijalle) juuri ilmenny käännöksessä. Vaikka autenttisen puhetavan kääntäminen suhteellisen neutraaliksi puhetavaksi koetaan usein turvalliseksi kääntämisen tavaksi, tässä tapauksessa juuri autenttisen puhekielen tavoittelu on lähde-tekstien kantava idea, mikä olisi tarkoituksenmukaista siirtää mahdollisimman pitkälti ja kohdekielen ehdoilla myös käännökseen.

Käännöksessä puhekielisyyden vaikutelman luomiseen käytetyt keinot ovatkin paikoin melko epätavanomaisia eivätkä aina heijasta autenttista suomalaista puhekieltä, ainakaan samassa määrin kuin lähdeteksti jäljittelee saksalaista puheenpartta. Lähdeteksti mukailee puhekieltä lähestulkoon läpi tekstin, kun taas

suomennos on paikoin hyvinkin kirjakielinen. Kääntäjän valitsemat keinot eivät ole tavanomaisimpia: niin sanottujen leimattomien yleispuhekielisyysyksien sijaan puhekielisyyttä on ilmennetty lauserakenteissa ja diskurssipartikkeleissa, lukijan puhutteluissa ja muissa pikkusanoissa. Näiden elementtien joukossa on paljon sellaisia, jotka eivät useinkaan ole kovin tyypillisiä autenttisisessa puhekielessä saati kertojan tyyppisen henkilön puhumana, esimerkiksi *kuulehan*. Tämä sekoitus tekee käännöksen tunnelmasta ja yleisvaikutelmasta hieman oudon, kun lähdetekstin tarkoituksellisen realistinen puheen jäljittely ei välity, vaan lukijalle jää hieman epäselväksi, mihin erikoisilla kielimuodoilla on pyritty. Realistisen, autenttisen puheen vaikutelman puuttuminen vaikuttaa myös siihen, ettei kertojasta tule samankaltaista, maanläheistä vaikutelmaa, mitä voi pitää menetyksenä, koska kertojan rooli teoksessa on niin keskeinen. Henkilökuvaus on siis tältä osin erilainen kuin lähdetekstissä. Käännöstä lukiessaan ihmettelee helposti koko kerronnan toteutuksen syitä ja kertojan funktiota sekä koko olemassaoloa yleensäkin. Vaikka kääntäjä siis on totuttujen konventioiden mukaisesti luonut puhekielisyysvaikutelmaa valitsemalla muutamia piirteitä, tässä tapauksessa lähinnä syntaksista, yksittäiset, huomiota herättävät ratkaisut ovat ristiriidassa kirjakielisten muotojen joukossa.

Käännöksen yleistunnelma siis on lähinnä kertojan puheessa valittujen keinojen vuoksi erilainen kuin lähdetekstissä, mutta myös henkilökuvaus on siis kertojan kohdalla muuttunut. Muiden henkilöiden kohdalla ero ei ole yhtä merkittävä. Vaikka esimerkiksi Brenner puhuu hieman kirjakielisemmin käännöksessä kuin lähdetekstissä, piirre sopii Brennerin olemukseen eikä näin ollen häiritse. Myös Hissi-Loisin ja Andin henkilökuvaukset ovat säilyneet jokseenkin samankaltaisina.

Kääntäessä puhetta tärkeimpänä voi pitää luontevan puheenomaisen kohdekielen tuottamisen kohdekielen keinoin riippumatta siitä, mitä keinoja lähdetekstissä on käytetty samaan vaikutelmaan pääsemiseksi silloin, kun puheenomaisuutta on

lähdetekstissä tavoiteltu. Keinoja valittaessa tulisi aina ottaa huomioon lähdeteoksen kokonaisuus ja se, mitä funktioita lähdetekstissä käytetyt puheen piirteet toteuttavat, eikä niinkään mukailla kirjailijan valitsemia yksittäisiä lähdekielisiä keinoja. Koska nimenomaan lähdetekstin kieli tekee romaanista erityisen, voisi olettaa että puhekielisiä piirteitä olisi voinut käyttää laajemmin ja rohkeammin hyödyntämällä suomen puhekielen erityispiirteitä. Tämän teoksen kääntämisessä olisikin mielestäni ollut Nevalaisen (2003) mainitsema "lupa" hyvinkin laajaan ja runsaasti kielen eri tasoja hyödyntävään puhekielisyyskäyttöön. Nyt dynaaminen ekvivalenssi jää suurelta osin saavuttamatta, ja käännöksen puhekielisyys vaikuttaa jokseenkin itsetarkoitukselliselta ja jopa melko väkinäiseltä. Vaikka käännös on muodollisesti harkiten tehty, se ei mielestäni toimikaan itsenäisenä teoksena samalla tavoin kuin lähdeteksti, vaan todennäköisesti juuri liiallisen muodollisen vastaavuuden vuoksi jotain olennaista on jäänyt saavuttamatta. Syitä tällaiseen lopputulokseen saattavat olla juuri käännösten taipumus konservatiivisuuteen ja neutraalistumiseen lähdeteksteihinsä verrattuna sekä lähdekielen vaikutus kohdekieleen. Jatkossa olisikin sekä mielenkiintoista että aiheellista selvittää, miten juuri tällaiseen lopputulokseen on päädytty. Kääntäjän perustelut valaisisivat asiaa, mutta myös kustantajan asettamat rajat ovat voineet vaikuttaa paljonkin, eli se, minkä kustantajan asettamien sääntöjen, ohjeistuksien tai normien puitteissa kääntäjä on työnsä tehnyt.

Lähteet

Anhava, Jaakko 2000. Mistä puhumme, kun puhumme kirjakielestä? *Kielikello* 3/2000: 34–35.

Diller, Hans-Jürgen & Kornelius, Joachim 1978. *Linguistische Probleme der Übersetzung*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

Duden Grammatik 1984. Dudenverlag, Mannheim.

Englund Dimitrova, Birgitta 2004. Orality, literacy, reproduction of discourse and the translation of dialect. Teoksessa Irmeli Helin (toim.): *Dialektübersetzung und Dialekte in Multimedia*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main. 121–139.

Hiidenmaa, Pirjo 2006. Kielenhuollon muuttunut maisema. *Kielikello* 3/2006. 7–9.

Ingo, Rune 1990. *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käänntieteteeseen*. WSOY, Juva.

Kalliokoski, Jyrki 1998. Hjalmar Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. Teoksessa Laitinen, Lea & Rojola, Lea (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta*. SKS, Helsinki. 184–215.

Leech, Geoffrey N. & Short, Michael H 1981. *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose*. Longman, London.

Lefevere, André 1992. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge, London.

Lefevere, André 1994 (1992). *Translating Literature. Practice and Theory in a comparative Literature Context*. The Modern Language Association of America, New York.

Lehikoinen, Laila 1994. *Suomea ennen ja nyt. Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. Finn Lectura, Helsinki.

Liljestrand, Birger 1983. *Tal i prosa. Om svenska författares anföringsteknik*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Liljestrand, Birger 1993. *Språk i text. Handbok i stilistik*. Studenlitteratur, Lund.

Londen, Anne-Marie 1989. *Litterärt talspråk*. Humanistiska avhandlingar 3. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki.

Mielikäinen, Aila 2001. Kirjoitettua murretta. *Kielikello* 4/2001. 4–7.

Nevalainen, Sampo 2003. Käännöskirjallisuuden puhekielisyyksistä – kaksinkertaista illuusiota? *Virittäjä* 1/2003. 2–26.

Nord, Cristiane 2001 [1989]. Loyaltät statt Treue – Vorschläge zu einer funktionalen Übersetzungstypologie

TextconText Nr 15 = NF 5 2001. 227 – 244 / alun perin julkaistu lehdessä *Lebende Sprache* 34.3, 1989. 100-105

Page, Norman 1973. *Speech in the English Novel*. Macmillan Press, Houndsmills-London.

Paunonen, Heikki 1982. Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. Teoksessa Suojanen, M.K. & Suojanen, Päivikki (toim.), *Sosiolinguistiikan näkymiä*. Gaudeamus, Helsinki.

35–110.

Paunonen, Heikki 1995. Puhekielen kielioppia etsimässä. Teoksessa Rydman, Jan (toim.), *Tutkimuksen etulinjassa*. WSOY, Juva. 183–201.

Reiss, Katharina & Vermeer, Hans J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

Suojanen, Matti K. 1993. Puhekieli kääntäjän käsissä. Teoksessa Suojanen, Päivikki & Suojanen, Matti K: *Kulttuurin kaleidoskoopissa – kirjoituksia kielestä ja kulttuurista*. Antrokirjat, Kangasala. 134–141.

Stolze, Radegundis 2003. *Hermeneutik und Translation*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.

Tammi, Pekka & Tommola, Hannu 2003. Risky Business: Probing the Borderlines of FID. Nabokov's *An Affair of Honor (Podlek)* as a Test Case. Teoksessa Tammi, Pekka & Tommola, Hannu (toim.), *Linguistic and Literary Aspects of Free Indirect Discourse from a Typological Perspective*. Tampereen Yliopistopaino Oy, Tampere. 41–54.

Tiittula, Liisa 1992. *Puhuva kieli – suullisen viestinnän erityispiirteitä*. Finn Lectura, Loimaa.

Tiittula, Liisa 2001. Puhuttu kieli ja sen illuusio kirjallisuudessa. *Kääntäjä* 6/2001. 8–10.

Tiittula, Liisa & Nuolijärvi, Pirkko 2007. Puhuttu kieli kaunokirjallisuuden suomennoksissa. Teoksessa Riikonen, H.K. ym. (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Wikipedia. Wolf Haas. http://de.wikipedia.org/wiki/Wolf_Haas

Deutsche Kurzfassung

Universität Tampere
Institut für Sprach- und Translationswissenschaften
Translationswissenschaft (Finnisch-Deutsch)

TEIRMAA, PAULIINA: Zum Übersetzen von gesprochener Sprache in
belletristischen Texten

Magisterarbeit, 64 Seiten + deutsche Kurzfassung 11 Seiten
Mai 2008

1. EINLEITUNG

Diese Arbeit behandelt das Übersetzen von gesprochener Sprache in der Belletristik. Jede Sprache enthält Variation, und diese Variation wird auch in der Literatur genutzt. Für einen Übersetzer ist sie immer eine besondere Herausforderung, weil er sowohl die Variation und ihre Funktion im Ausgangstext erkennen als auch eine angemessene zielsprachliche Variation im ZT gestalten können sollte.

Das Ziel dieser Arbeit war zu untersuchen, welche Mittel ein Autor und andererseits ein Übersetzer verwendet haben, um die Illusion von gesprochener Sprache zu erwecken. Zuerst werden die Variationen der Sprache und die Unterschiede zwischen geschriebener und gesprochener Sprache betrachtet. Danach werden Stellung und Funktionen der gesprochenen Sprache in der Belletristik sowie die Faktoren, die auf die Wahl von Mitteln bei der Schaffung ihrer Illusion einwirken, besprochen. Zum Schluss werden die Problematik des Übersetzens von gesprochener Sprache anhand eines Fallbeispiels und mögliche Lösungen diskutiert.

Im Analyseteil werden konkrete belletristische Texte, der Krimi-Roman *Auferstehung der Toten* von Wolf Haas und seine Übersetzung, *Kuolleista nousset* von Riitta Virkkunen, einander gegenübergestellt. Dabei wurde erstens untersucht,

welche Merkmale der gesprochenen Sprache im Ausgangstext auftreten und welche Funktionen sie im Text realisieren. Danach wurde betrachtet, wie diese Merkmale übersetzt worden sind. Des Weiteren wurden die Merkmale, die insbesondere in der Übersetzung verwendet werden, herausgearbeitet. Zum Schluss werden die Methoden im Ausgangstext und in der Übersetzung miteinander verglichen. Dabei wird überprüft, ob die Funktionen der gesprochenen Sprache im Ausgangstext auch in der Übersetzung verwirklicht werden.

2. GESCHRIEBENE UND GESPROCHENE SPRACHE

Laut Tiittula (1992) sind geschriebene und gesprochene Sprache zwei ganz verschiedene Formen von Sprache. Die gesprochene Sprache wird auditiv, die geschriebene visuell aufgenommen. Gesprochene Sprache ist an eine bestimmte Zeit gebunden, die geschriebene Sprache dagegen ist statisch und unveränderlich, und der Leser kann den Text erneut lesen und in den Text zurückkehren. (Tiittula 1992, 11.)

Weil es beim Sprechen wenig Zeit zwischen Planen und Produzieren gibt, sind z.B. Wiederholungen, Pausen, Gedankenlücken und Korrekturen typisch für die gesprochene Sprache. Solche Merkmale werden oft als Fehler betrachtet, aber in der Wirklichkeit sind sie in der mündliche Kommunikation wesentlich: Sie schenken dem Sprecher Zeit für die Planung seiner Aussage und helfen dem Hörer beim Interpretieren. Auch nonverbale, prosodische und paralinguale Merkmale unterstützen das Gesprochene. (Lehikoinen 1994, 95.)

Weil die geschriebene und die gesprochene Sprache auf verschiedene Weise produziert werden, sind die zwei Darstellungsformen also sehr unterschiedlich. In der geschriebenen Sprache sind z.B. die Sätze oft länger und komplexer und der

Wortschatz in vieler Hinsicht anders als in der gesprochenen Sprache. (Tiittula 1992; 54, 85–86.)

3. DIE GESPROCHENE SPRACHE IN DER LITERATUR

Laut Page (1973) ist es in der Literatur normalerweise Absicht, die Illusion von wirklichem Leben zu erwecken. Allerdings handelt es sich dabei eher um eine Illusion als um naturalistische Schilderung. Daraus folgt, dass auch die Sprache in der Literatur dem alltäglichen, realen Diskurs nicht ähnlich ist. Die gesprochene Sprache und der Dialog haben in der Literatur viele Aufgaben: Sie führen den Handlungsablauf weiter, charakterisieren und entwickeln die fiktiven Figuren, beschreiben Stimmungen und Orte und so weiter. (Page 1973, 1–2.)

Die gesprochene Sprache kann nicht ohne Stilisierung in schriftlicher Form auftreten. Deswegen ist die Darstellung von gesprochener Sprache in der Literatur nicht problemlos. Obwohl es normalerweise das Ziel ist, eine möglichst realistische Sprache zu produzieren, werden auch von der gesprochenen Sprache in schriftlicher Form z.B. Deutlichkeit und Flüssigkeit verlangt. Die gesprochene Sprache muss also mittels der geschriebenen Sprache und ihrer Normen dargestellt werden. Es gibt jedoch einige Methoden und Techniken, die der Autor bzw. der Übersetzer verwenden kann. Er kann z.B. einige morphologische, lexikalische oder syntaktische Merkmale wählen, um auf eine gewünschte Sprachvarietät hinzuweisen. Auch typografische Mittel kommen häufig vor.

Genau wie die Leute im wirklichen Leben werden auch die Figuren in der Literatur aufgrund ihrer Sprechart bewertet. Durch ihre Sprechweise stehen sie auch in einem Verhältnis zu ihrer Umgebung und ihren Mitmenschen. Auch deswegen ist es also nicht egal, wie die Personen sprechen.

4. ZUM ÜBERSETZEN VON GESPROCHENER SPRACHE

Wenn gesprochene Sprache in der Literatur übersetzt wird, ist zu bedenken, dass sie ja bewusst und durch gewisse Methoden vom Autor formuliert worden ist. Der Übersetzer sollte also zuerst herausfinden, warum der Autor eine gewisse Sprachvarietät gewählt hat. Laut Tiittula & Nuolijärvi (2007) können die verschiedenen Sprachvarietäten eine so wichtige Bedeutung im Gesamtwerk haben, dass der Übersetzer sie nicht übersehen darf. Wenn alle Figuren in der Übersetzung auf gleiche Weise sprechen, ergeben sich auch keine regionalen und sozialen Unterschiede. (Tiittula & Nuolijärvi 2007, 396.) Die Sprache ist also nicht nur ein Mittel der Kommunikation, sondern vermittelt auch Informationen über den Sprecher und seine soziale Stellung.

Laut Ingo (1990) sollte mit der Verwirklichung von Sprachvarietäten in der Übersetzung flexibel vorgegangen werden. Die Variation sollte nicht zum Selbstzweck werden, und der Übersetzer sollte nicht zwanghaft oder mechanisch danach streben, ähnliche ZS-Varianten zu produzieren. Dies bedeutet auch, dass der gewünschte Effekt oft nicht durch dieselben Methoden wie im Ausgangstext oder durch direkte Äquivalente erreicht wird. Normalerweise sollte die sprachliche Variation also relativ frei verwirklicht werden. Weil Variation in verschiedenen Sprach- und Kulturräumen unterschiedlich auftreten, sollte der Übersetzer also zuerst die ausgangssprachliche Variation wahrnehmen und analysieren können, bevor er die Entscheidung trifft, wie er diese Variation in der Übersetzung ausführt. (Ingo 1990, 292–293.)

Obwohl die Problematik der Darstellung von gesprochener Sprache in schriftlicher Form in vieler Hinsicht dieselbe für den Übersetzer ist wie für den Autor, steht der Übersetzer vor noch weitgehenden Herausforderungen. Z.B. können stilistische Unterschiede zwischen Sprachen sowie ein unterschiedliches Verhältnis zwischen

geschriebener und gesprochener Sprache oder anderen Sprachvarietäten in der Ausgangs- und Zielkultur problematisch sein. Der Übersetzer ist darüber hinaus an den Ausgangstext selbst gebunden, was bedeutet, dass es vielleicht nicht möglich ist, die Methoden frei zu nutzen. (Nevalainen 2003; 5, 11.) Und weil der Übersetzer unter den Bedingungen der Zielsprache und -kultur arbeitet, sind die Lösungen normalerweise Kompromisse.

5. UNTERSUCHUNGSGEGENSTAND UND ERGEBNISSE

Im Analysenteil dieser Arbeit wurde der Kriminalroman *Auferstehung der Toten* von Wolf Haas und seine finnische Übersetzung *Kuolleista nousset* von Riitta Virkkunen untersucht. Der Roman wurde 1996 veröffentlicht und 2003 ins Finnische übersetzt. In der Geschichte geht es um den Mord in einem Ski-Tourismusort in Zell am See, Österreich, wo Detektiv Brenner nach der Lösung sucht.

Der Handlungsablauf ist für einen Kriminalroman sehr typisch, aber Stil und Sprache von Haas machen seine Werke außerordentlich. Sein Roman ist nahezu durchgehend im Stil der gesprochenen Sprache geschrieben, meist allgemeine gesprochene deutsche Sprache, aber auch einige Merkmale österreichischer Mundart kommen vor. Durch die Sprache wird das Gefühl von Authentizität und Lokalität erreicht: Die Figuren sprechen weitgehend die Sprache, die verschiedene Leute in diesem Gebiet wirklich sprechen.

Der Stil ist sehr plaudernd und die Sätze relativ einfach, wie es in der gesprochenen Sprache üblich ist. Aber obwohl der Stil von Haas der gesprochenen Sprache sehr nahe steht, ist sie dennoch relativ leicht zu lesen und zu verstehen.

Weil das ganze Buch, sowohl Dialog als auch erzählende Teile, die gesprochene Sprache imitieren, sollte sich der Übersetzer eher für eine Gesamtstrategie entscheiden, statt zu versuchen, jedes einzelne Merkmal in die Übersetzung zu übertragen. Das Hauptziel könnte also auch in der Übersetzung sein, eine möglichst authentische gesprochene Zielsprache zu produzieren. Dabei sollte der Übersetzer zunächst alle Merkmale der gesprochenen Sprache sorgfältig analysieren.

Es ist auch nicht zu übersehen, dass verschiedene Figuren des Romans auf verschiedene Weise sprechen. Eine Figur spricht zum Beispiel die Varietät der Jugendlichen, während eine andere Hochdeutsch spricht. Diese Unterschiede sollten auch in der Übersetzung sichtbar sein.

5.1. DER ERZÄHLER

In diesem Roman hat der Erzähler die zentrale Rolle, und durch ihn wird auch hauptsächlich die Illusion von gesprochener Sprache erweckt. In seiner Sprache erscheinen also außerordentlich viele Merkmale der gesprochenen Sprache, wie Diskurspartikeln, Interjektionen, Wiederholungen und deiktische Elemente, welche die Wirkung ergeben, als ob er die Geschichte gerade jetzt in einer authentischen Situation weitererzählte. Er spricht auch häufig den Leser an, welches diese Wirkung effektiv verstärkt:

1a) **Nein, jetzt schau her.** Zell ist nicht so klein, daß jeder jeden kennt. (34)

1b) **Kuulehan,** Zell ei ole niin pieni paikka että kaikki siellä tuntisivat toisensa. (35)

[Hör mal, Zell ist nicht so ein kleiner Ort, dass dort jeder jeden kennt.]

Im Ausgangstext ist die Anrede effektiver als in der Übersetzung, weil sie ihren eigenen Satz bildet. In der Übersetzung ist diese Anrede auch sehr schriftsprachlich und vermittelt keine Wirkung von authentischer gesprochener Sprache.

5.2. SYNTAKTISCHE MITTEL

Im Allgemeinen zeigt sich die gesprochene Sprache im Ausgangstext am augenfälligsten auf syntaktischer Ebene: Die Syntax weicht sehr von der Standardsprache ab, noch stärker als in der authentisch gesprochenen Sprache, quasi als eine Art extrem gesprochener Sprache. Die Satzstrukturen imitieren die gesprochene Sprache in dem Sinne, dass sie von der Struktur her ziemlich einfach sind, und entweder in langen Ketten oder kurz und fragmentarisch auftreten. Die Sätze kommen aber noch extremer der gesprochenen Sprache nahe: Zum Beispiel können die Nebensätze eine von der Standardsprache abweichende Wortfolge haben, Prädikat oder Subjekt können fehlen usw. Nebensätze treten auch häufig als ganze Sätze auf, wie im folgenden Beispiel (wortwörtliche Rückübersetzungen in Klammern):

2a) Weil er ist mit seinen Gedanken ja völlig woanders gewesen. (23)

2b) Hänen ajatuksensa olivat nimittäin jossain ihan muualla. (24)

[Seine Gedanken waren nämlich völlig woanders]

Weil Merkmale wie diese im Finnischen nicht verfügbar sind und die Übersetzung deswegen schriftsprachlich ist, müssten die Merkmale von gesprochener Sprache durch andere sprachliche Mittel ausgedrückt werden.

Im Beispiel 3a) fehlt das Prädikat, welches die Wirkung außerordentlicher Sprachwendung hervorruft:

3a) **Jetzt der Brenner so schon Kopfweh**, daß er nicht weiß, wo hinschauen,
kommt ihm auch die junge Magisterin noch umständlich. (17–18)

Auch diese Methode lässt sich nicht in die finnische Übersetzung übertragen,
sondern die Übersetzung ist wieder schriftsprachlich:

3b) **Brennerillä oli niin kamala päänsärky**, ettei hän tiennyt mihin katsoisi,
eikä nuori proviisori helpottanut oloa yhtään. (18)
[Brenner hatte so schlimmes Kopfweh, dass er nicht wusste, wo er
hinschauen sollte, und die junge Apothekerin machte es nicht eben leichter.]

5.3. MORPHOLOGISCHE UND LEXIKALISCHE MITTEL

Im Finnischen werden typischerweise viele morphologische und lexikalische Mittel
verwendet, um die Illusion von gesprochener Sprache zu erreichen. Nur in der
Sprache der Romanfigur Andi, eines Jugendlichen, erscheinen hauptsächlich diese
Mittel, und deswegen wirkt seine Sprache auch sehr authentisch:

4) **Tiedätsä** mitä `regening` tarkoittaa, etsivä? Se on hollantia ja tarkoittaa:
Haluutteko laskun? Hollantilaiset, niiltä irtoaa hyvin juomarahaa.
Wieniläisetkin ovat ihan **jees**. Mikä **sulla** on, etsivä? **Et sä** juo mitään?
Milloin **sä** oikein pidätät nuo huijarit? (44)

[Weißt du was 'regening' bedeutet, Detektiv? Es ist Holländisch und
bedeutet: Möchten Sie zahlen? Holländer, von denen kriegt man gut
Trinkgeld. Wiener sind auch gut. Was ist denn, Detektiv? Trinkst du nichts?
Wann wirst du eigentlich diese Gauner festnehmen?]

Sonst werden in der Übersetzung kaum morphologische Mittel verwendet. Auch
lexikalische Mittel erscheinen relativ selten. Stattdessen treten Diskurspartikeln,
Korrekturen, Wiederholungen und typografische Mittel mehr oder weniger wie im
Ausgangstext auf, wie im folgenden Beispiel:

5a) Und dann vor zweieinhalb Jahren natürlich das Begräbnis seines Kollegen Schmeller, der ist bei einem Bankraub **in, in, in, wo war das jetzt**, da ist er ums Leben gekommen. (70)

5b) Ja sitten tietysti kaksi ja puoli vuotta takaperin kollega Schmellerin hautajaiset, sen joka ammuttiin pankkiryöstön yhteydessä **siellä, siellä, no, missä se nyt oli.** (72)

5.4. WEITERE MERKMALE DER ÜBERSETZUNG

Wie sich zeigte, wurden trotzdem auch in der Übersetzung überraschend viele syntaktische Mittel gebraucht. Vor allem lange Satzketten und kurze, fragmentarische Sätze imitieren den Ausgangstext, da die ‚extremere‘ ausgangssprachlichen Techniken in der Zielsprache nicht verfügbar sind. Dennoch wirken solche Strukturen im Finnischen oft unauthentisch, wie im Folgenden:

6) Ei mutta. Joku oli takuulla omaksi ilokseen sähköistänyt Feinschmeckin ovenkahvan. Tai siis, älä nyt ymmärrä väärin, Brenner oli nimittäin ehtinyt avata Feinschmeckin ovea vain muutaman sentin verran, kun hän huomasi, että Nemeck istui sisällä. Sähkösokkihan siitä seurasi. Tietenkin heti ovi kiinni. Mutta mielenkiintoista! Sokin seurauksena Brenner menetti lihastensa hallinnan. (98)

[Aber nein. Jemand hatte garantiert zum Spaß Feinschmecks Türgriff elektrifiziert. Oder, verstehe mich jetzt nicht falsch, Brenner hatte nämlich Feinschmecks Tür erst einige Zentimeter geöffnet, als er merkte, Nemeck saß drinnen. Daraus wurde ein Elektroschock. Natürlich Tür sofort zu. Aber interessant! Wegen des Schocks verlor Brenner seine die Kontrolle über seine Muskeln.]

Die Wortfolge in der Übersetzung ruft an einigen Stellen die Wirkung von gesprochener Sprache hervor, obwohl dies viel unauffälliger ist als im deutschen

Ausgangstext. Sehr auffällig sind dagegen die schriftsprachlichen Elemente, die häufig in der Übersetzung erscheinen. Solche Elemente stehen als Kontrast zum Streben nach gesprochener Sprache und wirken in diesem Kontext etwas merkwürdig. Vor allem in der Sprache des Erzählers ändern die Züge der Schriftsprache die Charakterisierung des Erzählers und damit die ganze Wirkung des Romans. Zum Beispiel im Folgenden treten ausgerechnet für die finnische Schriftsprache typische Konstruktionen:

7) Lorenz viittoili Ernille, että tämä toisi hänelle toisen lasin soodavettä. Brenner luonnollisestikin tiesi, että alkoholistin tunnistaa parhaiten siitä, että hän tilaa koko ajan soodavettä. Brenner otti kulauksen olutlasistaan antaakseen Lorenzille aikaa. Ehkä hän kierreltyään ja kaarreltuaan löytää vielä vastauksen kysymykseeni, Brenner ajatteli. (67)

[Lorenz winkte Erni, ihm ein zweites Glas Sodawasser zu bringen. Brenner wusste natürlich, dass man einen Alkoholiker daran erkennt, dass er die ganze Zeit Sodawasser bestellt. Brenner nahm einen Schluck aus seinem Bierglas, um Lorenz Zeit zu lassen. Vielleicht findet er noch eine Antwort auf meine Frage, dachte Brenner.]

Auch viele einzelne Worte sind sehr schriftsprachlich, wie nuorukainen (Jugendlicher). Solche Merkmale vermitteln nicht die Stimmung des durchgehend in gesprochener Sprache geschriebenen Romans, sondern machen die ganze Idee der Sprache im Roman etwas unklar.

6. ZUM SCHLUSS

Überhaupt erwies sich, dass die Gesamtwirkung des Romans nicht ganz in die Übersetzung übertragen worden ist, weil die gewählten Methoden und Mittel der Übersetzung nicht ganz eine authentische finnische gesprochene Sprache imitieren, zumindest nicht in dem Maße wie authentisches Deutsch im Ausgangstext. Und da

der Autor sogar extreme, "übertriebene gesprochene Sprache" verwendet, wäre es angebracht gewesen, in der Übersetzung etwas freier Merkmale der authentisch gesprochenen finnischen Sprache zu verwenden. Die Übersetzung enthält auch viele Elemente, die stark der geschriebenen finnischen Sprache zugehören und nur selten in der gesprochenen zu hören sind. All dies zusammen mit den für die gesprochene Sprache etwas fremden Elementen lässt daher die Sprache in der Übersetzung etwas unauthentisch erscheinen. Damit treten gewisse Wirkungen, die Charakterisierung einiger Figuren und Eigenheiten der außergewöhnlichen Erzählweise des AT-Autors in der Übersetzung nicht so auf, wie es zu hoffen wäre. Man könnte annehmen, dass der Grund dafür sei, dass Übersetzungen im Allgemeinen oft konservativer sind als ihre Ausgangstexte, oder dass die Ausgangssprache die Zielsprache beeinflusst hat. Es wäre aber interessant und angebracht zu erforschen, warum es zu diesen Entscheidungen gekommen ist. Man könnte in einem weiteren Forschungsschritt die Übersetzerin befragen und sie ihr Vorgehen begründen lassen, oder auch herausfinden, inwieweit der Verlag das Resultat beeinflusst hat, d.h. unter welchen Normen, Regeln oder Begrenzungen die Übersetzerin gearbeitet hat.